

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ
ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:

<<Ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τον Θεόφιλο>>.

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ:

- Δ. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ
- Δ. ΣΑΚΚΗΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

ΤΣΙΤΣΙΓΑΝΗ ΣΟΥΣΑΝΑ

ΑΜ: 0298075

ΒΟΛΟΣ
ΙΟΥΝΙΟΣ 2002

51/ΠΑΜ

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 1008/1

Ημερ. Εισ.: 03-07-2002

Δωρεά:

Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΠΠΕ

2002

ΤΣΙ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ι.Α ΜΕΡΟΣ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. Ο βίος και η φυσιογνωμία του Θεόφιλου	σελ.03
• Γιατί ο Θεόφιλος καθιέρωσε τη φουστανέλα σαν μόνιμη φορεσιά του;	
α) Η ζωή του στη Σμύρνη	σελ.06
• Γιατί ο Θεόφιλος έφυγε από τη Σμύρνη;	
β) Η ζωή του στο Πήλιο	σελ.08
γ) Η ζωή του στο Βόλο	σελ.09
δ) Η ζωή του στη Μυτιλήνη	σελ.11
ε) Ο θάνατος του Θεόφιλου	σελ.12
2. Η περίφημη κασέλα του Θεόφιλου	σελ.12
3. Η μετέπειτα αναγνώρισή του	σελ.13
4. Θεόφιλος και Teriade	σελ.14
5. Οι περίοδοι της ζωγραφικής του δραστηριότητας	σελ.16
6. Η τεχνική του	σελ.17
7. Η ζωγραφική του απόδοση	σελ.17
8. Η Θεματογραφία	σελ.18
9. Σχολιασμός στη δράση του Θεόφιλου	σελ.19
10. Κριτική για τον Θεόφιλο	σελ.20

ΙΙΒ ΜΕΡΟΣ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ ΤΟΥ ΘΕΟΦΙΛΟΥ

1. Το μουσείο του Θεόφιλου στην Ανακασιά Πηλίου	σελ.23
2. Το μουσείο του Θεόφιλου στη Βαριά Μυτιλήνης	σελ.26

III. Γ ΜΕΡΟΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ: «ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τον Θεόφιλο».

1. Στόχοι	σελ.29
2. 1 ^η ημέρα	σελ.29
3. 2 ^η ημέρα	σελ.31
4. 3 ^η ημέρα (επίσκεψη στο μουσείο του Θεόφιλου στην Ανακασιά Πηλίου)	σελ.32
5. 4 ^η ημέρα	σελ.33
6. 5 ^η ημέρα	σελ.33

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ σελ.35

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ σελ.40

ΜΕΡΟΣ Α

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Ο βίος και η φυσιογνωμία του Θεόφιλου

«Κανένας Έλληνας ζωγράφος από τους μη αυτοδίδακτους δεν είχε μπει τόσο βαθιά μέσα στο νόημα της Ελληνικής φύσεως και της Ελληνικής παραδόσεως. Κανένας δεν μπήκε σαν κι αυτόν, τόσο μέσα στο μέγα μάθημα της βυζαντινής ζωγραφικής, μα και κανένας δεν είναι σύγχρονα τόσο μοντέρνος. Αν δεν ήξερα ότι υπήρξε αυτοδίδακτος άνθρωπος του λαού, θα έλεγα πως πέρασε απ' όλες τις εκθέσεις «ζωντανής τέχνης» στο Παρίσι, ότι ξενύχτησε πολλές βραδιές, με τις παρέες των τολμηρών εξερευνητών του Μον-Παρνάς»¹

Οι πληροφορίες που έχουμε για τον Θεόφιλο, δε μας δίνουν καθαρή εικόνα της ζωής του. Τα βασικά βιογραφικά στοιχεία του έχουν αποτυπωθεί με ασάφεια, έτσι ώστε το πρόσωπό του να έχει αναχθεί στην σφαίρα του μύθου. Η ζωή του, πλέον, φαντάζει για όλους μας σαν ένα παραμύθι. Χαρακτηριστικές είναι οι σκέψεις του Νέστορα Μάτσα: «Με την καρδιά ζυγώνει κανείς το Θεόφιλο. Κι αν τούτη δεν αγαπάει και δεν ακούει, ο λαϊκός «ποιητής» της Λέσβου μένει για τα μάτια του νου ένας ανήμπορος αγαθιάρης που μογοιάτιζε τοίχους και σανίδες. Μ' αν μιλήσει η καρδιά, τότε ο Θεόφιλος γίνεται μορφή της φυλής, γίνεται λαϊκό παραμύθι κι εθνική παράδοση».²

Ωστόσο, «η πιο αυθεντική βιογραφία ενός καλλιτέχνη γράφεται κι επαληθεύεται από τα έργα του κι ας μένουν άπιαστες οι λεπτομέρειες του βίου του.»³ Τα ίδια του τα έργα είναι αδιάψευστοι μάρτυρες του περιπετειώδη βίου του.

Ο Θεόφιλος, ζωγράφος στο επάγγελμα και Μυτιληνιός, γεννήθηκε το 1867⁴ στη Βαριά Μυτιλήνης, 4 χλμ. από την πόλη του νησιού. Στα δημοτολόγια της Μυτιλήνης, η χρονολογία γέννησής του αναφέρεται στο έτος 1873. Ο τόπος της γέννησής του ξεχωρίζει για τις φυσικές ομορφιές, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Οδυσσέας Ελύτης: «...και μπορείς να δεις τα δέντρα που ανθίζουν το καταχείμωνο ή φθινοπωρινά λουλούδια με καταπληκτικά χρώματα, που κανένα χέρι ανθρώπου δε φύτεψε μήτε καμιά συλλογή βοτανολόγου περιέχει. Τα καλοκαίρια η θάλασσα γίνεται κατακόκκινη, χωρίς για τούτο να ευθύνεται ο ουρανός, κι οι χωματεροί λόφοι ψηλώνουν ή χαμηλώνουν, σιμώνουν ή απομακρύνονται, ανάλογα με τις ώρες και τους ανέμους. Οι κήποι σφύζουν κλεισμένοι πίσω από ψηλούς φράχτες, με τη μεριά τους μονάχα ολάνοιχτη προς τη θάλασσα και το φώσφορο των ψαριών μέσα από αόρατες φλέβες του βυθού φτάνει ως τα καρπούζια που τρίζουν κι ευωδιάζουν ή τις τεράστιες μαγνόλιες που μισανοίγονται σαν άλλα

θαλασσινά όστρακα.»⁵ Η πολιτιστική ζωή του τόπου ήταν έντονη, με πλούσια την άνθιση της λαϊκής τέχνης και των νεοελληνικών γραμμάτων.

Σχετικά με το επίθετό του, επικρατεί μια έντονη σύγχυση. Το πραγματικό του όνομα είναι Κεφάλας. Το επίθετο αυτό είναι παρατσούκλι και σημαίνει «αγύριστο» κεφάλι. Πιθανότατα, η οικογένειά του βρήκε την ευκαιρία να το αλλάξει, όταν ο παππούς του Θεόφιλου, Μιχάλης, ταξίδεψε στους Αγίους Τόπους κι έγινε Χατζημιχαήλ.

Ο πατέρας του Θεόφιλου, που ήταν τσαγκάρης, ονομαζόταν Κεφάλας και η μητέρα του Πηνελόπη Χατζημιχαήλ. «Γερά νταμάρια, κάνανε οχτώ παιδιά, με πρώτο το Θεόφιλο.»⁶ Το σοι της μητέρας του ήταν ζωγράφοι μα δεν ήταν Μυτιληνιοί. Ο παππούς του, γνωστός σαν Κωνσταντής Ζωγράφος, ήταν ένας επιδέξιος αγιογράφος από τα Μοσχονήσια. «Φόραγε σαλβάρια και σαμουρένια γούνα... είχε τότε το μονοπώλιο της ζωγραφικής στη Μυτιλήνη. Την εποχή εκείνη είχαν έθιμο να προσφέρουν στους νεόνυμφους ένα εικόνισμα κι ο ζωγράφος είχε πολλή δουλειά κι έβγαλε πολλά λεφτά»⁷ Αφού προίκισε τις κόρες του και φυσικά το γιο του Γιώργο Ζωγράφο, πέθανε σε ηλικία 100 χρονών διπλοπαντρεμένος.⁸

Είναι γεγονός ότι ο Θεόφιλος δεν τα κατάφερνε στο σχολείο. Έμαθε λίγα γράμματα, ανεβοκατεβαίνοντας κάθε μισή ώρα στη χώρα. Κατά τη διάρκεια της φοίτησής του, δήλωνε φανερά την άρνησή του και γέμιζε τα τετράδιά του με ζωγραφιές.¹⁰ Λέγεται, μάλιστα ότι, επειδή ήταν αριστερόχειρας, ο δάσκαλός του στο σχολείο του έδενε το αριστερό χέρι και του έλεγε πως δεν είναι ικανός άνθρωπος, για να τον τιμωρήσει.¹¹

Σε όλη τη ζωή του, τα κείμενα που συνοδεύουν τις ζωγραφιές του περιέχουν σημαντικά λάθη. Αυτό οφείλεται στη γλώσσα στην οποία έγραφε (η καθαρεύουσα), η οποία διέφερε από τη γλώσσα την οποία μιλούσε. Εκτός από αυτό, ο Θεόφιλος, ένοιωθε μια κατωτερότητα απέναντι στη γλώσσα της εποχής του και τη μόρφωση, που δεν είχε. Η άρνηση που επεδείκνυε στην σχολική του επίδοση ίσως και να οφειλόταν στο γεγονός ότι δεν τον ενδιέφεραν τα αντικείμενα διδασκαλίας. Φρόντισε, όμως, να αποκτήσει κάποιες γνώσεις από εξωσχολικές πηγές. Το γενικότερο πλαίσιο της γνώσης του καθρεπτίζεται στο ζωγραφικό του έργο και τα ενδιαφέροντά του στα γράμματα εντοπίζονται στα κείμενα που βρέθηκαν στην κασέλα του,¹² μετά το θάνατό του.¹³

Το γεγονός ότι ο Θεόφιλος δεν προόδευε στη σχολική μάθηση, δυσαρέστησε τον πατέρα του, ο οποίος αποφάσισε να του μάθει την τέχνη του. Διαπιστώνοντας, όμως, την κλήση του στη ζωγραφική, τον έβαλε δίπλα στον παππού του Κωνσταντή. Εντούτοις, ο Κωνσταντής δεν τον δέχτηκε για μαθητευόμενο, πιθανότατα γιατί ο Θεόφιλος είχε ήδη διαμορφώσει το δικό του ζωγραφικό στυλ. Εξάλλου, στα μάτια του παππού του, ο Θεόφιλος είχε ένα φυσικό κουσούρι.¹⁴ Η νηπιακή και παιδική του ηλικία σημαδεύτηκε από σοβαρές αρρώστιες που του άφησαν τραυλισμό και σωματική καχεξία, που του δημιούργησαν συμπλέγματα μειονεξίας και κατωτερότητας.¹⁵

Μια τρίτη λύση ήταν να στείλουν το Θεόφιλο στο θείο του Γιώργη Ζωγράφο, τον αδερφός της μητέρας, που ήταν χτίστης και κοσμηματογράφος.¹⁶ Ο θείος του, όμως, δεν του μετέδωσε την τέχνη της μεταβυζαντινής και νεοκλασικής διακοσμητικής. Στην ουσία, τον έβαλε να κάνει θελήματα, να τρίβει τοίχους και να κουβαλά λάσπη.¹⁷ Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός σύμφωνα με το οποίο, κατά τη διάρκεια της εργασίας του σε μια οικοδομή του θείου του, ζαλίστηκε από το υλικό που χρησιμοποιούσε για να τρίβει τα χρώματα, έπεσε από τη σκαλωσιά, έσπασε το κεφάλι του και δεν ξαναπήγε στη δουλειά.¹⁸ Αντιμέτωπος ο Θεόφιλος με αυτή την αρνητική μορφή συμπεριφοράς, δεν εγκατέλειψε τις προσπάθειές του. Ο αυθορμητισμός του και η έμφυτη ανάγκη του για αυτοέκφραση αναζητούσαν διέξοδο. Σε ηλικία 15 χρονών, ο Θεόφιλος φόρεσε τη φουστανέλα και δραπέτευσε στη Σμύρνη.

- Γιατί ο Θεόφιλος καθιέρωσε τη φουστανέλα σαν μόνιμη φορεσιά του;

Το πότε ο Θεόφιλος προβάρισε τη φουστανέλα για πρώτη φορά δεν είναι απόλυτα, εξακριβωμένο.¹⁹ Το βέβαιο είναι ότι απέκτησε αυτή τη συνήθεια στις Απόκριες, κατά τις οποίες μεταμφιέζεται σε Μεγαλέξανδρο και ντύνει τα παιδιά Μακεδόνες.²⁰ Στη Μυτιλήνη, στο Αϊβαλί και στην υπόλοιπη Ελλάδα επικρατούσε ο θρύλος του Μακεδόνα στρατηλάτη, στον οποίο ο Θεόφιλος έδωσε μεγαλύτερη έμφαση ανεβάζοντας μικρή θεατρική παράσταση στους δρόμους της Σμύρνης.²¹ Τις περισσότερες φορές κουβαλούσε μαζί του ακορντεόν κι έπαιζε αυτοσχέδιους σκοπούς. Στο τέλος των παραστάσεων μάζευε πεντάρες, φωτογραφιζόταν και πουλούσε τις φωτογραφίες για πενταροδεκάρες. Το πιθανότερο είναι να πρωτόφορεσε τη φουστανέλα στην Σμύρνη, κατά τη διάρκεια εργασίας του στο Ελληνικό Προξενείο, μιμούμενος κανένα καβάση (κλητήρα).²² Εξάλλου, η Σμύρνη, είναι την εποχή εκείνη ένας τόπος με πλούσιο και ποικίλο το ενδυματολογικό στοιχείο. Ο Θεόφιλος φορούσε άνετα τη φουστανέλα, χωρίς να έρθει σε ρήξη με το κοινωνικό περιβάλλον.

Όσο μεγάλωνε ο Θεόφιλος, τόσο πιο πολύ φούντωνε μέσα του η αγάπη για την Ελλάδα. Ξετρελαμένος με ότι ήταν ηρωισμός και πόθος ελευθερίας, επεδίωκε με την ενδυμασία του και τη ζωγραφική του να ξυπνήσει στους δυτικομανείς Έλληνες το πνεύμα της Ελληνικής παράδοσης. Χαρακτηριστικός είναι ο τίτλος του αρχαιότερου έργου του, στον οποίο ο ίδιος παριστάνει τον εαυτό του με φουστανέλα και αυτοαποκαλείται: «ζωγράφος και άλλοτε οπλαρχηγός και θυροφύλαξ εν Σμύρνη».²⁴ Σε κάποιον άλλο πίνακά του, που παριστάνει τον ζωγράφο μαζί με την αδερφή του Ειρήνη γράφει: «Ενθύμιον Ειρήνης και Θεόφιλου σωματοφύλακα της Σμύρνης το 1904.»²⁵ Φαίνεται ότι στη συνείδησή του ο Θεόφιλος εξισώνει την ιδιότητά του ως θυροφύλακα με την ιδιότητα του οπλαρχηγού. Ζώντας στο μεταίχμιο ανάμεσα στο όνειρο και την πραγματικότητα, θεωρεί το ρόλο του θυροφύλακα εξίσου σημαντικό με το ρόλο ενός οπλαρχηγού. Γι' αυτό

και ζωγραφίζει τη φουστανέλα ως σύμβολο της Επανάστασης του 1821. Είναι αλήθεια ότι ο Θεόφιλος ενοχλούνταν από τη δυτικότροπη συμπεριφορά, που ολοένα και κυριαρχούσε στην ελληνική κοινωνία. Φορώντας τη φουστανέλα,⁴ παρουσιάζει στους Έλληνες ένα σύμβολο λεβεντιάς και εξέγερσης, που οι ίδιοι απαρνήθηκαν και ταυτόχρονα φανερώνει τα πατριωτικά του αισθήματα.²⁶

Ωστόσο, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο Θεόφιλος γίνεται αντικείμενο γελοιοποίησης. Άρχισε να συμβολίζει τους ορεσίβιους κτηνοτρόφους, που οι «αστοί» τους λοιδορούσαν.²⁷

Η ζωή του στη Σμύρνη

Ο Θεόφιλος ήρθε από την Μυτιλήνη στην Σμύρνη στα 1900. Άλλοι λένε πως ο Θεόφιλος έφυγε από την Μυτιλήνη γύρω στα 15 του χρόνια και άλλοι στα 20.

Η περίοδος της Σμύρνης είναι ένα κομμάτι της ζωής του Θεόφιλου, που λίγα μας είναι γνωστά.²⁸ Ο ίδιος δήλωνε ότι δούλευε ως θυροφύλακας στο Ελληνικό Προξενείο,²⁹ κάνοντας θελήματα και δουλείες του ποδαριού, ενώ στον ελεύθερο χρόνο του έκανε «περίεργες ζωγραφιές».³⁰

Μια μέρα, χτύπησε την πόρτα της Πολυξένης Χιλιάδα, στην οδό Μαγασλή, στην συνοικία του Άη-Δημήτρη. Ήταν βρόμικος, απεριποίητος και φαινόταν αγαθιάρης.³¹ Δηλώνοντας ότι είναι ορφανός³² και ζωγράφος καταστημάτων και οικιών, τη ρώτησε αν ήθελε να ζωγραφίσει τίποτα. Η Πολυξένη Χιλιάδα, γυναίκα της εκκλησίας, αφού, έμαθε για την καταγωγή του, την οικογενειακή και οικονομική του κατάσταση, τον δέχτηκε στο σπίτι της, με την προϋπόθεση να τη βοηθήσει σε μικροδουλειές και βρει μια εξωτερική εργασία. Τα χριστιανικά της αισθήματα και η κοινή τους πατρίδα, καθώς επίσης και η ελπίδα ότι κάτι ωφέλιμο θα προέκυπτε από αυτή τη συνεργασία έκαναν την Πολυξένη Χιλιάδα να του προτείνει να μείνει μαζί τους. Έπειτα, η ορμή του Θεόφιλου δεν έμεινε ασυγκίνητη από τα ανήσυχα νιάτα που κυριαρχούσαν σε αυτό το σπίτι. Η Πολυξένη Χιλιάδα είχε δυο κόρες και τρεις γιους. Η κοινωνία στην οποία ζούσαν ήταν κλειστή απέναντι σε κάθε είδους διασκεδάσεις. Γι' αυτό και οι άνθρωποι, δεν έχαναν ευκαιρία για αθώα πειράγματα που σπάζουν τη μονοτονία της καθημερινότητας. Το φυσικό του κουσούρι³³ και η ενδυμασία του προκαλούσαν. Κανείς δεν τον λογάριαζε για πρόσωπο σοβαρό και ισορροπημένο. Γι' αυτό και καθώς ξεπόρτιζε από το σπίτι της Πολυξένης Χιλιάδα κι έπαιρνε το δρόμο για τον Μπασμαχανέ, τα παιδιά έτρεχαν πίσω του γελώντας. Ακόμα και τραγούδι του είχαν βγάλει, το οποίο περιείχε βαριές κατηγορίες για τον ζωγράφο, ότι τάχα είναι προδότης της πατρίδας και ψεύτης.

Ο Θεόφιλος ανταποκρινόταν σε όλες αυτές τις κατηγορίες λέγοντας παραμύθια στα παιδιά για τις μάχες του Τρωικού πολέμου και τους αγώνες του 1821. Μέσα στις διηγήσεις του διοχέτευε όλη του τη φαντασία, ανακατεύοντάς την με τα γνήσια πατριωτικά του αισθήματα. Όταν άνοιγε το στόμα του, πρώτα μιλούσε η καρδιά του και η ψυχή του για το φως της Ελλάδας και το πάθος του για την ελευθερία.

Όταν παντρεύτηκε η Αθηνά Χίλιαδά,³⁴ κόρη της Πολυξένης, τον Μιχαήλ Λάσκαρο, ο Θεόφιλος της έκανε δώρο ένα εικόνισμα της Παναγίας.³⁵ Ωστόσο, οι περισσότεροι δεν είχαν εκτιμήσει την πραγματική αξία της ζωγραφικής του. Από την πληθώρα των έργων του, σώθηκαν πολύ λίγα. Αυτό οφείλεται τόσο στην καταστροφή της Σμύρνης, όσο και στο γεγονός ότι κανείς δεν κατάλαβε τα μηνύματα που έστελνε ο Θεόφιλος.³⁶ Ο κόσμος χαιρόταν τις πολύχρωμες ζωγραφίες του για λίγο καιρό μα, ύστερα από ένα απλό φρεσκάρισμα τοίχου τις ξεχνούσε. Χαρακτηριστική είναι η απάντηση ενός απλού ανθρώπου στο ερώτημα ποιός έκανε τις τοιχογραφίες που διακοσμούσαν το μαγαζί του: «ένας μπογιατζής, Θεόφιλος τα' όνομα. Τον έβαλα να μου μπογιατίσει τους τοίχους κι αυτός κάθισε και ζωγράφιζε πάνω τους. Μα καλύτερα, γιατί έτσι δε φαίνονται τα λερώματα απ' τις μύγες.»³⁷

Μα, όσο περνούσε ο καιρός, η θέση του Θεόφιλου όλο και στένευε. Ζούσε σε ένα σπίτι με τέσσερα παιδιά και πέντε ορφανά. Η ακαταστασία και η ακαθαρσία του αποκτούσαν ιδιαίτερη μέριμνα. Γι' αυτό και αφού τον φρόντισαν μέχρι την τελευταία στιγμή, του έδωσαν χρήματα και του ζήτησαν να φύγει από το σπίτι.

Ο ξεπατρισμός ίσως και να πόνεσε τον ευαίσθητο ζωγράφο, ίσως, όμως και να τον άφησε αδιάφορο. Τα βήματά του τον οδήγησαν στο Πήλιο, όπου ασχολήθηκε με διάφορες βιοποριστικές εργασίες και παράλληλα ζωγράφιζε.

- Γιατί έφυγε ο Θεόφιλος από τη Σμύρνη;

Μια άλλη εκδοχή μας λέει ότι την εποχή που έφυγε από τη Σμύρνη, έγινε απόπειρα δολοφονίας του Πρόξενου. Ο Θεόφιλος, στην προσπάθειά του να δείξει ανδρεία σκότωσε έναν Τούρκο μπέη. Για να αποφύγει την καταδίωξη από την αστυνομία, έφυγε για την Ελλάδα.³⁹ Ο Κίτσος Μακρής, ο μελετητής της λαϊκής τέχνης μας πληροφορεί ότι ο Θεόφιλος είχε φύγει από τη Σμύρνη μετά το κλείσιμο του ελληνικού προξενείου.⁴⁰

Σύμφωνα με ένα αυτόγραφο σημείωμα, που εξιστορεί μερικά περιστατικά της ζωής του, ο Θεόφιλος ήλθε στην Ελλάδα το 1897, για να πάρει μέρος στον Ελληνοτουρκικό πόλεμο, σαν εθελοντής. Το όραμά του για τον πόλεμο, που είναι αποτυπωμένο στα έργα του, γίνεται πράξη. Από το σημείωμά του μαθαίνουμε πως έφτασε στον Πειραιά φορώντας τη φουστανέλα, κρατώντας μια αυτοσχέδια σημαία και τραγουδώντας πολεμικά τραγούδια. Ωστόσο, στην Αθήνα δεν τον δέχτηκαν ως εθελοντή, γιατί ήταν αγύμναστος και αριστερόχειρας. Έτσι, ο Θεόφιλος πήγε στο Βόλο, όπου τον δέχτηκαν και πολέμησε στις μάχες του Βελεστίου και Δομοκού. Στο προσωπικό του

σημειωματάριο αναφέρει: «Βρέθηκα στις μάχες του Βελεστίνου και του Δομοκού μαζί με άλλους αντάρτες».

Η ζωή του στο Πήλιο

Σύμφωνα με το βιογραφικό του σημείωμα, ο Θεόφιλος γύρω στα 1894-95, συνάντησε ξαδέρφια του στις Μηλιές και εγκαταστάθηκε εκεί.⁴¹

Το Πήλιο ήταν γεμάτο από παραθεριστικές κατοικίες εύπορων αστών, που έρχονταν για διακοπές κατά τη θερινή περίοδο. Έσφυζε από ζωή και κυρίως από παραγωγικές δραστηριότητες και διατηρούσε στενές εμπορικές σχέσεις με πόλεις της Ασίας, της Αφρικής και της Ευρώπης. Ήταν, ακόμα, ένα πανέμορφο βουνό με πλούσια φύση και ποικίλες καλλιέργειες.⁴² –

Ο Θεόφιλος κυκλοφορούσε στα χωριά του Πηλίου με φουστανέλα και τα σύνεργα ζωγραφικής, περασμένα στο σελάχι του.⁴³ Συνήθως πήγαινε σε γιατιά και ζητούσε από τους εργάτες να τον αφήσουν να κάνει καμιά ζωγραφιά σε εμφανές σημείο, για να διαφημιστεί ως ζωγράφος. Κατάφερνε, λοιπόν, να βγάζει χρήματα από τις φορητές θρησκευτικές εικόνες που τον έβαζαν να καθαρίσει ή να διορθώσει ή να ζωγραφίσει από την αρχή. Ακόμα, κέρδιζε πόρους από τα κομποδέματα των γυναικών που εκτιμούσαν τη ζωγραφική του. Ωστόσο, ποτέ, δεν καταδεχόταν να τον ταΐσουν, αν δεν πρόσφερε κάτι από την τέχνη του. Η αμοιβή του ήταν ελάχιστη: λίγο ψωμί και φαγητό, ένα ποτήρι κρασί και λίγες δραχμές. Για να ζήσει, αναγκαζόταν να κάνει και άλλες δουλειές. Έμενε σε ένα εγκαταλειμμένο δωμάτιο στην Ανακασιά, το οποίο χρησίμευε ως εργαστήριο. Συχνά τον άκουγαν να τραγουδά.⁴⁴ Αργότερα, όμως, ο νοικοκύρης τον λυπήθηκε και του έδωσε καλύτερο δωμάτιο.

Ο Θεόφιλος στο Πήλιο ζωγράφισε στην Αγία Παρασκευή, στους Μπαξέδες, στον Άγιο Ονούφριο, στην Ανακασιά, στον Άη-Γιάννη, στον Απάνω Μαχαλά. Για λίγο καιρό εξαφανίστηκε. Την ίδια εποχή ζωγράφισε το σπίτι του Γιάννη Κοντού στην Ανακασιά και τον μύλο που βρίσκεται στην ρεματιά του Αγίου Ονουφρίου. Διηγούνται ότι κάποτε συμφώνησε με έναν μπακάλη να ασβεστώσει έναν τοίχο και εκείνος τον οδήγησε μπροστά σε μια δική του τοιχογραφία με τίτλο: «Η Ελλάδα αναγεννάται εκ των αρχαίων ερείπων». Ο Θεόφιλος τον έβρισε άγρια, του άσπρισε το πρόσωπο με ασβέστη και το βράδυ τον είδαν να κλαίει στη γωνιά ενός καπηλειού.

Μια μέρα κάποιος του παράγγειλε να ζωγραφίσει στον εξωτερικό τοίχο του μαγαζιού του lionτάρια. Ο Θεόφιλος τον ρώτησε αν τα θέλει δεμένα ή λυτά, ορίζοντας για τα πρώτα διπλάσια τιμή. Ο πελάτης προτίμησε τα lionτάρια λυτά, γιατί έτσι ήταν φθηνότερα. Ο Θεόφιλος, ζωγράφισε τα lionτάρια με νερομπογιές, με αποτέλεσμα, μια βροχή να ξεπλύνει τον τοίχο: «τα lionτάρια, αφού ήταν λυτά, έφυγαν», απάντησε ο Θεόφιλος.

Η ζωή του στο Πήλιο πέρασε με ανεμελιά και ευτυχία, αφού οι ζωγραφιές του είχαν πέραση.⁴⁵

Εντούτοις, ο Θεόφιλος έφυγε από το Πήλιο γιατί το νέο αποικιακό στυλ κατοικίας που διαδόθηκε καταργούσε τις διακοσμήσεις των κατοικιών. Το επάγγελμα του κοσμηματογράφου υποχωρούσε και εμφανιζόταν το επάγγελμα του σοβατζή και του μπογιατζή. Ο Θεόφιλος τότε ήταν 30 ετών. Το αίμα του έβραζε για περιπέτειες και ταξίδια. Η ζωγραφική του παζαριού, η διακόσμηση ταβερνών με ταμπέλες, οι επιγραφές και οι πρόχειρες παραστάσεις κέρδισαν το ενδιαφέρον του. Άλλωστε, το λιμάνι του Βόλου εξελίσσονταν σε δυναμικό κοινωνικοοικονομικό παράγοντα.⁴⁶ Έτσι, ο Θεόφιλος κατέβηκε στο Βόλο, μάλλον το 1900.⁴⁷

Η ζωή του Θεόφιλου στο Βόλο

«Η παρουσία του από την αρχή σημειώθηκε ως κάτι πράγμα σπάνιο κι επιθυμητό, που το ζητούσαμε από το Θεό κι ήρθε μοναχό του.», γράφει ο χρονικογράφος Γ. Αδρακτάς.⁴⁸ Γρήγορα μαθεύτηκε πως ήταν Μυτιληνίος ζωγράφος. Αφοσιωμένος στην τέχνη του, άρχισε να ζωγραφίζει παντού: στους τοίχους μικρών μαγαζιών, στους πάγκους μπακάλικων και σε βαρέλια. Στο μανάβικο του μάρμπα-Θανάση, που βρίσκεται κοντά στον μητροπολιτικό ναό του Αγίου Νικολάου, ζωγράφισε το καλύτερό του έργο: «Ο Μέγας Αλέξανδρος μάχεται εναντίον των άγριων Ινδών» και τον «Κήπο της Εδέμ» (1910-1912). Ειδικότερα, μετά την εγκατάσταση των προσφύγων στο Βόλο, ο Θεόφιλος ζωγραφίζει στην πλατεία Ελευθερίας οπωροπωλεία, κρεοπωλεία, παντοπωλεία και ζαχαροπλαστεία και προσόψεις άλλων μαγαζιών. Ενδεικτική είναι η περιγραφή του Γιώργου Πετρή: «Τον θυμούμαι εντονότατα. Με τη φουστανέλα, το σελάχι, το φέσι ή την περικεφαλαία, με απλό, γλυκό πρόσωπο, πάντα ήρεμος... Στα κρεοπωλεία έβαζε γελάδια ή αρνιά ή βοσκοπούλες που έγνεθαν ή άρμεγαν ή τσοπάνους με φλογέρα, στα μανάβικα ολοζώντανα καρπούζια, πιπεριές, καρότα με έντονα χρώματα. Όταν τελείωνε η δουλειά του καθόταν σε κάποιο πεζούλι και έτρωγε πάντα ψωμί, ελιές και κρεμμύδι, κοιτάζοντας το ημιτελές έργο.»⁴⁹

Είναι γεγονός ότι ο Θεόφιλος ζωγράφιζε δημόσια, με την παρουσία θεατών που κατάφταναν για να τον θαυμάσουν.⁵⁰ Η αλήθεια, όμως, είναι, ότι στο Βόλο ο Θεόφιλος αντιμετώπιζε προβλήματα επικοινωνίας με τους κατοίκους της πόλης: «κουμπωμένοι και καλά σφιγμένοι μέσα στη φράγκικη ενδυμασία τους, τους άρεσε να επιδεικνύουν την ταυτότητα και την καταγωγή τους με τη γλώσσα και τη συμπεριφορά. Σφιγμένοι μέσα στον καθωσπρεπισμό τους γελοιοποιούσαν κάθε τι το αυθόρμητο και διαφορετικό». Γι' αυτό και ο Θεόφιλος έγινε ο περίεργος της βολιώτικης κοινωνίας: «ένας γυρολόγος, μισότρελος, ντυμένος τσολιάς, που είχε μανία να γεμίζει τους τοίχους στα καφενεία και στα χάνια με αλλόκοτες παραστάσεις», έλεγαν οι ντόπιοι. Είχε πολλές φορές λεχθεί ότι ο Θεόφιλος

ήταν άνθρωπος με λειψό μυαλό «αχμάκης» και «αγαθός». Από τις ζωγραφίες του θεωρήθηκε ότι είχε ελαφρότητα στο μυαλό. Στην ουσία, η διαφορετικότητα που χαρακτήριζε τα έργα του ήταν αποτέλεσμα μιας απλής απόκλισης στην όραση. Αν υποθέσει κανείς την άτονη ατμόσφαιρα που επικρατούσε στο Βόλο, θα διαπιστώσει ότι ο Θεόφιλος ήταν πολύ πιο μπροστά από τους ανθρώπους της εποχής του. Με τη ζωγραφική του, άρχισε να ταράζει τα λιμνάζοντα νερά της πόλης και να πολεμά τη βαναυσότητα των ανθρώπων. Μέσα από τις δικές του συνθέσεις χρωμάτων και αισθήσεων, κατέθετε τις ψυχικές του παρορμήσεις με εκπληκτική λεπτότητα και δροσιά. Ποτισμένος με τη Μεγάλη Ιδέα, ζωγράφισε τον ηρωισμό και τη νοσταλγία του για τις ελληνικές παραδοσιακές αξίες, που έχουν λησμονηθεί. Μια μέρα, καθώς ήταν ανεβασμένος σε μια σκάλα και ζωγράφιζε, κάποιος, για να γελάσει, τράβηξε τη σκάλα και τον έριξε κάτω. Πληγωμένος στο σώμα και στην ψυχή, επιστρέφει στην πατρίδα του την Μυτιλήνη, σε ηλικία 54 ετών.

Από το 1902 έως το 1907 ο Θεόφιλος μεταβαίνει στη Σμύρνη, όπου ζωγραφίζει ασταμάτητα, φορώντας τη φουστανέλα. Ο ίδιος δίνει γραπτές ερμηνείες που όμως αμφισβητούνται: «έπειτα πήγα στο Βόλο και μετά στην Σμύρνη, όπου πούλησα μερικά έργα που παράσταιναν την Ελληνική Επανάσταση του 1821. Οι Τούρκοι μπήκαν στο σπίτι που τις είχαν, ρώτησαν ποιος το είχε ζωγραφίσει και είχανε την υπογραφή μου. Αναγκάστηκα να μπω σε καράβι και να φύγω, γιατί σκέφτηκα πως θα με πιάνανε και θα με κρεμούσαν. Με υποπεύονταν πως είμαι κατάσκοπος κι επαναστάτης. Μια φορά μάλιστα πιάστηκα μαζί τους και τράβηξα σπαθί. Αυτή τη φορά με πιάσανε και με βάλανε στη φυλακή εννιά μέρες. Το Ελληνικό Προξενείο μ' έβγαλε και ξαναγύρισα στο Βόλο.»

Το 1910 ο Θεόφιλος επιστρέφει στο Βόλο, αλλά μετακινείται συνεχώς. Το 1912, φιλοτεχνεί το σπίτι του Γιάννη Κοντού στην Ανακασιά και το 1922 ζωγραφίζει στις καινούργιες εγκαταστάσεις που δημιουργήθηκαν με το ρεύμα των προσφύγων. Στην Μυτιλήνη επιστρέφει το 1925.

Ωστόσο, η ζωή του βελτιώνεται, μετά τη μικρασιατική καταστροφή. Οι πρόσφυγες, που αποκαθίστανται επαγγελματικά, του αναθέτουν τη διακόσμηση μαγειρειών, πατσατζιδικών, ραφτάδικων και τσαγκαράδικων. Ο Θεόφιλος από την άλλη, πληγωμένος από την απώλεια της Σμύρνης και ποτισμένος με την Μεγάλη Ιδέα, ζωγραφίζει τον ηρωισμό και τη νοσταλγία του για τις ελληνικές παραδοσιακές αξίες που έχουν λησμονηθεί στις μορφές του Έκτορα και του Μεγαλεξάνδρου, του Κολοκοτρώνη και του Αθανάσιου Διάκου

Η ζωή του στη Μυτιλήνη

Ο Θεόφιλος έφυγε από το Βόλο το 1926. Ωστόσο, η λαϊκότητα του έδινε τη δυνατότητα να σι αντιμετωπίζει τις φάρσες με χιούμορ. Έτσι, ξαναγύρισε στην πατρίδα του, οριστικά, ύστερα από 30 χρόνια.

Στο σπίτι του, δεν γνώριζαν για την παραμονή του στη Θεσσαλία. Οι περιπέτειες του άφησαν έντονα ίχνη πάνω του. Καθώς ήταν πρόωρα γερασμένος από τις ταλαιπωρίες, οι Μυτιληνιοί δυσκολεύτηκαν να τον αναγνωρίσουν. Ωστόσο, φορούσε ακόμα τη φουστανέλα. Παρά το πέρασμα του χρόνου, η οικογένειά του εξακολουθούσε να ντρέπεται γι' αυτόν. Γι' αυτό και ο Θεόφιλος φορτώθηκε τα σύνεργα ζωγραφικής και άρχισε νέες περιόδους, αυτή τη φορά στο νησί του. Ταξίδευε πεζός ή με όποιο τυχαίο μέσο συναντούσε.⁵² Κατά τη διάρκεια της περιόδου του ζωγράφισε σε ένα καφενείο στην Καρήνη, στον Άη-Δημήτρη, στην Αγιάσο, στη Χώρα, στα χωριά Πολυχίτου και στα Λουτρά στην Κουντουριδιά, στο Πέραμα και στα 6 χωριά της Γέρας. Ακόμα, πέρασε από τα χωριά Μυστεγνά, Θέρμη, Πάμφυλα, Παναγιούδα και Μόρια.⁵³ Συνέχισε στο Πλωμάρι, στα χωριά της περιφέρειας. Μ' άλλα λόγια, γύρισε όλη τη Λέσβο και την Μυτιλήνη. Σε όλη του την περιόδειά, ο Θεόφιλος δεν αντιμετώπισε προβλήματα με τους κατοίκους. Σύμφωνα με έναν ταξιτζή από τη Λέσβο, «οι χωριάτες τον καλοδέχονταν, οι καφετζήδες του έδιναν στέγη σε καναπέδες στα καφενεία τους, κουτσόπιναν μαζί του κι άκουγαν τις διηγήσεις των περιπετειών του με συμπάθεια. Του έδιναν ακόμα θέση στο τραπέζι τους για φαΐ, καθώς το κάνουν οι... απολίτιστοι χωριάτες». Ωστόσο, υπάρχουν μαρτυρίες που στοχεύουν στον αποπροσανατολισμό και την παρουσίαση του Θεόφιλου ως ακοινώνητου. Ο φίλος του, όμως, που είναι ταξιτζής, αναφέρει ότι οι κάτοικοι του νησιού τον αγαπούσαν ιδιαίτερα: «οι γυναίκες του εμπιστεύονταν ένα κομμάτι ατλάζι, έναν πήχη καμπότ να τους ζωγραφίσει λουλούδια, κοπέλες, δυο χέρια σε χειραψία, μια καρδιά καταματωμένη, αγγέλους που στεφάνωναν αρχαίους θεούς. Οι γυναίκες του νησιού, οι Καστρινές ως τις Φερουντιανές χωριάτισσες τον αγάπησαν, τον έπλυναν, τον καλοτάισαν...». Κι ακόμα, «ο Λεσβιακός λαός που τραβά και τους γνωστικούς ακόμα στη Λυδία λίθο, που κάθε αγαθιάρη τον πειράζουν και τον πομπεύουν, στην περίπτωση του Θεόφιλου σταθήκανε με σεβασμό και εκτίμηση-θαυμασμό είναι το σωστό. Κανένας δεν τόλμησε να τον πειράξει.» Φαίνεται ότι ο κόσμος εκτιμούσε την προσπάθεια του Θεόφιλου να ενδυναμώσει συνειδητά το αίσθημα της λαϊκότητας και τις αξίες της παράδοσης, ως ένας ακόμα ιεραπόστολος της λαϊκής παράδοσης.⁵⁴

Ένας από τους λόγους για τους οποίους ο Θεόφιλος δεν έμεινε στη Χώρα της Μυτιλήνης, ήταν γιατί εκεί κυριάρχησε ο δυτικός τρόπος ζωής. Πολλοί τον σνόμπαραν και περισσότερο απ' όλους οι άνθρωποι των γραμμάτων. «Γλιτσίαρη, μπογιατζή και ρεζίλι τον ανεβοκατέβαζαν. Δεν καταδέχονταν να του που ούτε μια καλημέρα, μήτε να δουν τα έργα του.»⁵⁵

Εξάλλου και στην οικογένειά του το κλίμα δεν ήταν ιδιαίτερα θερμό, διότι κυριαρχούσαν ανέναοι καυγάδες ανάμεσα στα αδέρφια σχετικά με θέματα ιδιοκτησίας.⁵⁶

Ο Θάνατος του Θεόφιλου

Μια Κυριακή του Μάρτη, στις 20 Μαρτίου του 1934, ώρα 5 το απόγευμα, πήγε στο σπίτι του αδερφού του Παναγιώτη. Η νύφη του Μαρία διαπίστωσε ότι ήταν χλωμός και αδιάθετος. Του πρόσφερε φαγητό κι έφυγε. Δεν τον ξαναείδαν ζωντανό. Η γειτόνισσά του, η κυρά-Σουλτάνα, ανησύχησε, γιατί είχε να τον δει δυο ημέρες. Μάλιστα, τη νύχτα της Κυριακής είχε ακούσει βογκητά. Χτύπησαν την εξώπορτα, αλλά κανείς δεν αποκρίθηκε. Τελικά, ο αδερφός του έσπασε το παράθυρο γιατί ο Θεόφιλος είχε κλειδώσει την αυλόπορτα. Τον βρήκαν μπρούμυτα και νεκρό. Ξεψύχησε τα ξημερώματα του Ευαγγελισμού, από τροφική δηλητηρίαση. Η Δημαρχία τον κήδεψε βιαστικά, στο νεκροταφείο του Αγίου Παντελεήμονα. Ένα χρόνο αργότερα, ο Ανδρέας Εμπειρικός και ο Οδυσσέας Ελύτης έριχναν στον τάφο του λίγα λουλούδια. Ο τάφος του δεν υπάρχει πια.

Η περίφημη κασέλα

Στο σπίτι, όπου ξεψύχησε ο Θεόφιλος, βρέθηκε μια κασέλα, που περιείχε τα σύνεργα ζωγραφικής, το προσωπικό του σημειωματάριο και άλλα βιβλία. Ακόμη, περιείχε ένα σελάχι, ένα κερί, λευκές κόλλες με κάρτες και διαφημιστικά ή χαλκομανίες. Όσον αφορά το προσωπικό του σημειωματάριο, αυτό ήταν ένας μαύρος τόμος, με αυτοσχέδια βιβλιοδεσία και αντιγραφές από αγαπημένα του αναγνώσματα.⁵⁷ Η κασέλα ήταν γεμάτη με ζωγραφιές, που στόλισε το απaráμιλλο θάρρος του Θεόφιλου και το ανεξιχνίαστο ταλέντο του. Στην μπροστινή όψη, «ο Οδυσσέας φέρων την κόρη του Χρυσού ιερέως του Απόλλωνος Θεού». Στη δεξιά όψη «ο Θεόδωρος Γρίβας εν Καλαμπάκα μάχη» και δίπλα, στ' αριστερά «ο Ήρως Μάρκος Μπότσαρης εν Καρπενησιώ το 1821».

Η αναγνώριση του Θεόφιλου μετά το θάνατό του

Το 1938, μέσα σε μια προσπάθεια εκτίμησης του λαϊκού πολιτισμού, ο Δημήτρης Πικιώνης οργάνωσε την «Α Έκθεσιν, αφιερωμένην εις την τέχνην της νεοελληνικής παραδόσεως, ήτοι την αρχιτεκτονική, διακοσμητική, ζωγραφική, πλαστική, εικονογράφηση, καλλιγραφία του Ελληνικού Λαού». Ανάμεσα σε άλλα έργα τέχνης, παρουσιάστηκαν στο ευρύτερο κοινό κάποια από τα έργα του Θεόφιλου. Η παρουσία του έκανε αίσθηση και όξυνε τα πνεύματα ανάμεσα στους οπαδούς της βυζαντινής ζωγραφικής και σε εκείνους που χαρακτήριζαν τον Θεόφιλο ως «χωρικό» και «μπογιατζή». Αλλά, η προσπάθεια εκτίμησης του λαϊκού πολιτισμού είχε ξεκινήσει στα σοβαρά. Το 1939, ο Βολιώτης λαογράφος Κίτσος Μακρής, έγραψε το βιβλίο «ο ζωγράφος Θεόφιλος στο Πήλιο». Ακολούθησε συζήτηση στους φιλολογικούς κύκλους. Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου έγραψε πως ο Θεόφιλος είχε πλήρη άγνοια των βασικών κανόνων της ζωγραφικής τέχνης. Ο Κ.Θ. Δημαράς ήταν επιφυλακτικός, ενώ ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος εύρισκε τα έργα του λαϊκού ζωγράφου ενδιαφέροντα «μονάχα από άποψη της πηγαίας ειλκρίνειας, σαν φανερώματα ακαταστάλαχτης ιδιοφυΐας. Η μεγάλη, πραγματική τέχνη δεν συγγενεύει μεταξύ τους. Είναι δυνάμει καλλιτεχνήματα. Τους λείπει η ενδελέχεια.»

Τον Απρίλιο του 1946 βρίσκουμε ένα άρθρο του Κώστα Ουράνη: «η εντύπωσή μου από τον Θεόφιλο». Σε αυτό, περιγράφει το απόγευμα του Ιουλίου του 1930, που ταξίδευε με το αυτοκίνητό του στη Μυτιλήνη. «Μια τέτοια ζωγραφική πώς να την κρίνει κανείς και πώς να την τοποθετήσει! Το κριτικό πνεύμα δεν μπορεί να ασκηθεί επάνω της. Ούτε και ο θαυμασμός έχει θέση εδώ. Την κοιτάζει κανείς και την απολαμβάνει κατά τον ίδιο οργανικό τρόπο, δηλαδή με όλες του τις αισθήσεις και με την ίδια ψυχική διάθεση που θ' απολάμβανε την ίδια την Ελληνική φύση και τις γραφικές σκηνές της ελληνικής ζωής.

► Τον Μάη του 1947 βρίσκουμε το άρθρο του Γιώργου Σεφέρη με τίτλο «Θεόφιλος». Τον Ιούλιο του 1947, βρίσκουμε στο περιοδικό «Ελεύθερα Γράμματα» άρθρο του Άγγελου Σικελιανού με τίτλο «ο Θεόφιλος». Τον Απρίλιο του 1947 βρίσκουμε άρθρο του Κώστα Ουράνη με τίτλο «ο Θεόφιλος και η ζωγραφική ενός μέντιουμ», καθώς επίσης και το άρθρο του Οδυσσέα Ελύτη. Γράφει χαρακτηριστικά ο Σεφέρης για τον Θεόφιλο: «η Ελληνική πνευματική κληρονομιά είναι τόσο μεγάλη, που αλήθεια δεν ξέρει κανείς ποιους απροσδόκητους τρόπους μπορεί να διαλέξει για να πραγματοποιήσει τις βουλές της. Είναι στιγμές που την κρατούν στα χέρια τους οι πιο φημισμένοι άνθρωποι που ακούστηκαν ποτέ στον κόσμο και είναι στιγμές που πάει και φωλιάζει ανάμεσα στους ανώνυμους, περιμένοντας να φανερωθούν ξανά οι άρχοντες επώνυμοι... Στη ζωγραφική, κάποτε

φανερώνεται ένας νους, όπως ο Θεοτοκόπουλος... και κάποτε ένας Θεόφιλος, ο αλλόκοτος φουστανελάς που γυρίζει στα χωριά του Πηλίου και της Μυτιλήνης, με τα πινέλα στο σελάχι του και οι γυναίκες τον φωνάζουνε τρελλό και αχμάκη».

Το 1947, ο Σεφέρης και ο Ελύτης οργανώνουν στο Ελληνοβρετανικό ινστιτούτο της Αθήνας μια μεγάλη έκθεση όλων των έργων του Θεόφилου. Οι αντιδράσεις στην εκδήλωση αυτή ήταν η έκπληξη και ο θαυμασμός. Από τότε και στα επόμενα χρόνια, η φήμη του Θεόφилου μεγάλωνε. Άρχισαν να διοργανώνονται εκθέσεις και παρουσιάσεις έργων στην Αθήνα, στην Μυτιλήνη, στη Θεσσαλονίκη, στο Βόλο, στη Στουτγάρδη, στις Βρυξέλλες, στη Βέρνη, στο Παρίσι, στο Λούβρο και αλλού.⁵⁹

Το 1958 ο Οδυσσέας Ελύτης σε ραδιοφωνική του ομιλία δήλωσε: «π Ελληνισμός δεν είχε προλάβει να κάνει τη δική του Αναγέννηση».

Το 1965 ιδρύθηκε το «μουσείο Θεόφилου» στη Βαρειά Μυτιλήνης, από τον Teriade. Στις 29 Αυγούστου 1965 έγιναν τα εγκαίνια του μουσείου, χωρίς τον Teriade.⁶⁰

Το 1978 η ζωή του Θεόφилου γυρίστηκε σε κινηματογραφική ταινία.⁶¹

Εκείνος που ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τον Θεόφилο είναι ο Κ. Μακρής, ο οποίος με πολύ μεράκι και αγάπη συνέλεξε όσα περισσότερα στοιχεία μπορούσε για την πληροεπίκτητη δράση του. Στη μελέτη του γι' αυτόν, αντιμετώπισε τον Θεόφилο ως μια αυτόνομη καλλιτεχνική ύπαρξη και τον πρόβαλε ως συνεχιστή της πολιτιστικής κληρονομιάς μας.

Ωστόσο, στα πρώτα βήματα της αναγνώρισής του, ελάχιστοι τιμούσαν το έργο του. Στα επόμενα χρόνια, ιδιαίτερα μετά τον πόλεμο,⁶² η αναγνώρισή του άρχισε να αξιολογείται σημαντικά. «Η γενιά μας είναι εκείνη που έδειξε ανάγλυφα την σπουδαιότητα, όχι μόνο την ιστορική ή τη λαογραφική, αλλά την καθαρά καλλιτεχνική, έργων όπως τα «Απομνημονεύματα» του Μακρυγιάννη ή οι πίνακες του Θεόφилου», σημειώνει ο Σεφέρης στις Δοκιμές του.

Θεόφилος και Teriade

Θεόφилος και Teriade

Teriade είναι εκείνος που κατανόησε πρώτος την αξία των έργων του Θεόφилου. «...μέσω του Θεόφилου, τα

τοπία και οι άνθρωποι της Ελλάδας, με τη ροζα Η συμβολή του Teriade στην ανάδειξη, προβολή και καταξίωση των έργων του Θεόφилου ήταν καθοριστική. Ο λή γη, τους πευκώνες, τη θάλασσα και τα βουνά με τους θεούς, τους ανθρώπους βυθισμένους σε μια επικίνδυνη γαλήνη που ανταμώνει με τα απότομα πετάγματα της ψυχής. Ιδού κι εμείς στο ίδιο επίπεδο, στο ξεκίνημα, φωτισμένοι, ενήμεροι, συγκινημένοι μπροστά σ' αυτό το τόσο ανοιχτόχρωμο υλικό που είναι έτοιμο σε κάθε απρόσμενη λάμψη», γράφει ο Le Corbusier, φίλος του Teriade.

Και οι δυο γεννήθηκαν στη Βαριά Μυτιλήνης. Αν και η κοινωνική τους ζωή τους προόριζε να πορευτούν σε αντίθετους δρόμους, χωρίς να το επιδιώξουν, συνδέθηκαν μέσα από την τέχνη. Ιδανικά όπως το ήθος, η αρετή, η βαθιά και ανιδιοτελής λατρεία για ότι σήμαινε Ελλάδα, ήταν και για τους δυο κοινός οραματισμός. Ήταν, λοιπόν, μοιραίοι οι δυο αυτές χαρισματικές φύσεις να συναντηθούν.

Ο Teriade ή Στρατής Ελευθεριάδης ήταν γιος επιχειρηματία και διάδοχος του εργοστασίου του. Γρήγορα, όμως, εγκατέλειψε την προοπτική της επιτυχημένης επαγγελματικά αποκατάστασης και οδηγήθηκε στα εργαστήρια καλλιτεχνών. Φύση ευαίσθητη και ώριμη, δημιούργησε πολύ γρήγορα έναν καλλιτεχνικό κύκλο στο Παρίσι, που περιλαμβάνει τον Βάρναλη, τον Καστανάκη και άλλους Γάλλους ποιητές της εποχής του, ενώ παράλληλα στήριξε τον κύκλο του Ελύτη και του Εμπειρικού. Όντας στο κέντρο των καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων του Παρισιού, αναζητούσε νέους πνευματικούς και καλλιτεχνικούς ορίζοντες. Έχοντας εξαιρετική ευαισθησία και ικανότητα να αναγνωρίζει την αυθεντικότητα των πραγμάτων, δεν άργησε να επιστήσει την προσοχή του στα έργα του Θεόφιλου. Αυτό συνέβη, γιατί ο Θεόφιλος ήταν ο αυθεντικός καλλιτέχνης, που ζωγράφιζε με τον αυθορμητισμό και την ακρίβεια των καλλιτεχνών. «Όταν βρέθηκα μπροστά στα έργα του Θεόφιλου, ήρθε στη μνήμη η πατρίδα, το φως της Βαριάς, οι ακρογιαλιές της Μυτιλήνης και κλείνοντας τα μάτια μου ξαναντάμωσα την Ελλάδα». ⁶³

Ο Teriade, διέκρινε στον συμπατριώτη του τη γνησιότητα και φρεσκάδα της καλλιτεχνικής έκφρασης. Παράλληλα είχε διαπιστώσει την μοναδική του ικανότητα να αποτυπώνει την πραγματικότητα με την τέχνη των σπουδαγμένων καλλιτεχνών του Παρισιού.

Η συνάντηση του Θεόφιλου με τον Teriade έγινε το καλοκαίρι του 1929, αφού προετοιμάστηκε από τον Γουναρόπουλο το 1928. Κατά το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ 1926 και 1929, ο Θεόφιλος είχε γεμίσει την Μυτιλήνη με έργα του. Είναι, λοιπόν, αναπόφευκτο να μην έχει προσέξει κάποιος από τον περίγυρο του τα έργα του. Ο ίδιος ο Γουναρόπουλος μετέφερε τις φωτογραφίες αυτές στο Παρίσι, για να ανακοινώσει την «ανακάλυψη» του στον Teriade. Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή του Teriade, σχετικά με την κρύα νύχτα «ανακάλυψης» του Θεόφιλου, στο Παρίσι: «μια μέρα στις αρχές του 1926 βρέθηκα στο ατελιέ του Γουναρόπουλου στο Παρίσι. Εκεί βρίσκονταν ακουμπισμένη πάνω σ' ένα τραπέζι η φωτογραφία ενός λαϊκού ζωγράφου, που μου τράβηξε αμέσως την προσοχή και ρώτησα τον Γουναρόπουλο αν ήξερε ποιος ήταν αυτός που είχε κάνει το έργο. Ο Γουναρόπουλος, σχεδόν αδιάφορα, μου απάντησε: Ένας γνωστός μου συλλέκτης από το Βόλο μου έστειλε τη φωτογραφία. Άλλες λεπτομέρειες δεν ξέρω. Έφυγα από το ατελιέ του Γουναρόπουλου χωρίς να μάθω ούτε όνομα, ούτε την καταγωγή του έργου της φωτογραφίας. Πέρασε πολύς καιρός χωρίς να μάθω τίποτα. Καμιά υποψία ότι ο ζωγράφος αυτός

ήταν από τη Μυτιλήνη. Ύστερα από τρία-τέσσερα χρόνια κατέβηκα στην Ελλάδα και πήγα στη Μυτιλήνη να δω τον πατέρα μου. Ένα απόγευμα, μπαίνοντας σ' ένα καφενείο, είδα μια ζωγραφιά πάνω σ' ένα τοίχο, που μου θύμιζε το έργο της φωτογραφίας. Ζήτησα πληροφορίες από τους θαμώνες. Είναι ένας αλήτης –μου είπαν- που τριγυρνάει στα χωριά και ζωγραφίζει στα καφενεία για ένα ποτήρι κρασί»⁶⁴

Από τότε και στο εξής ο Teriade προσπάθησε να καλύψει το ενδιαφέρον που του προκάλεσαν τα έργα του Θεόφιλου, για να μη χαρακτηριστεί ως εμπορικό.

Γύρω στα 1932, ο Teriade κάλεσε τον Θεόφιλο στη Βαρεία Μυτιλήνης. Από τη συνάντηση αυτή προέκυψε ένα αποτέλεσμα. Ο Θεόφιλος ζωγράφιζε έργα πάνω σε καμπότ για το Teriade από τα οποία ο ίδιος δεν πούλησε κανένα. Μερικά από αυτά κράτησε στην προσωπική του συλλογή και άλλα δώρισε στο «μουσείο του Θεόφιλου».⁶⁵

Εκείνη την εποχή ο Θεόφιλος κατοικούσε στο σπίτι του πατέρα του Teriade, κάνοντας καλή παρέα μαζί του. Η περηφάνια του, όμως, δεν του επέτρεπε να μείνει για πολύ καιρό εκεί. Έφυγε, με τη δικαιολογία ότι στέρεψαν τα θέματά του.

Η περίοδος της ζωγραφικής του δραστηριότητας

Στο Βόλο, ο Θεόφιλος εγκαινίασε την πρώτη περίοδο της ζωγραφικής του δραστηριότητας. Για μερικούς, ήταν ίσως η πιο χαρακτηριστική της τέχνης του. Λέγεται ότι την περίοδο αυτή τα έργα του χαρακτηρίζονταν από μια πίκρα, ξηραϊλα και ευγενική συγκράτηση. Πρόδιδαν την ψυχρότητα που κυριαρχούσε μέσα του –λόγω της σκληρής συμπεριφοράς των ανθρώπων αλλά και την αγάπη του για αυτοσυγκέντρωση και περισυλλογή. Παρατηρώντας τα έργα του μπορεί κανείς να διαπιστώσει ένα είδος δισταγμού και επιμέλειας. Ταυτόχρονα, είναι έκδηλη η αγάπη του για τη μοναξιά, καθώς επίσης και η τάση του να κλείνεται στον εαυτό του. Για το λόγο αυτό, τα έργα του είναι σφιγμένα και διαθέτουν μια περιορισμένη κλίμακα στο χρώμα.

Η δεύτερη περίοδος ζωγραφικής έλαβε μέρος στη Μυτιλήνη. Κατά την περίοδο αυτή, κυριαρχεί η χρωματική ευφορία και ευδαιμονία. Τα χρώματα είναι εντυπωσιακά, λαμπερά και πολύτιμα και φανερώνουν την ευτυχία και την ξενοιασιά που ένοιωθε ο Θεόφιλος. Η ποιότητα στην ύλη, ως αποτέλεσμα της έμφυτης τάσης του για αυτοσυγκέντρωση, που τον οδηγεί στα όρια της δημιουργικής έκφρασης.

Η τρίτη περίοδος της ζωγραφικής του Θεόφιλου είναι η περίοδος της γνωριμίας του με τον Teriade. Στην περίοδο αυτή, τα χρώματα είναι πιο σωστά, καθώς κυριαρχούν στις δημιουργίες του.

Η τεχνική του ζωγράφου

Ο Θεόφιλος χρησιμοποιούσε τον παλιό κανόνα, που θεωρούσε ότι το κεφάλι πρέπει να είναι το 1/9 του ύψους του σώματος, σε αντίθεση με εκείνους, που θεωρούσαν ότι πρέπει να είναι το 1/7 και προέρχονταν από τα ρεύματα της Δυτικής Ευρώπης. Ο Θεόφιλος παρατήρησε την ιδιομορφία της ντόπιας εικονογραφίας και άλλοτε ζωγράφιζε σε μέτρα 7, άλλοτε σε μέτρα 9. Η αλήθεια είναι ότι έκανε έρευνα γύρω από τους κανόνες ζωγραφικής. Τις περισσότερες φορές, όμως σχεδίαζε τους ήρωες του σε μεγαλύτερες διαστάσεις από το κανονικό, για να δώσει έμφαση στη μορφή τους. Χωρίς να χρησιμοποιεί τεχνικές προοπτικής, δημιουργούσε βάθος στα ζωγραφικά του έργα, δίνοντας σε αυτά νεοελληνικό χαρακτήρα.

Τα χρώματα τα κατασκεύαζε από ντόπιες φυτικές ουσίες ή αγόραζε τα βασικά χρώματα σε σκόνη και στη συνέχεια έκανε τα δικά του. Μαρτυρίες για το πώς έκανε τα χρώματα μας δίνει ο μαθητής του από Ανακασιά Πηλίου καπετάν Μανόλης Βλαχόπουλος: «το πράσινο το έβγαζε από το πολυτρίχι, το κίτρινο από το βασκαντίρα, το καστανό από τα κουκουνάρια, το κόκκινο από τα πέταλα παπαρούνας, το μπλε από τα κυπαρισσόμηλα. Ως βάση των χρωμάτων χρησιμοποιούσε το γάλα γαλατσίδας. Επεξεργαζόταν τα φυτά, για να βγάλει χρωματική ουσία.»

Η ζωγραφική του απόδοση

Ο Θεόφιλος δεν πέρασε από καμιά συστηματική εκπαίδευση, προτού ξεκινήσει να ζωγραφίζει. Ζωγραφίζει αυτό που του αρέσει και κάθε φορά καταλήγει σε ένα ξεχωριστό αποτέλεσμα. Ξεπερνώντας τις συμβάσεις που ίσχυαν στην ακαδημαϊκή ζωγραφική, πρότεινε ένα δικό του τρόπο αποτύπωσης της πραγματικότητας, που ήταν κοντά στις δυνατότητες του κοινού του.

Εκείνο που βλέπουμε στο έργο του είναι η χρωματική ευφορία και τόλμη. Το χρώμα γίνεται πάθος και αποτελεί για το ζωγράφο μια αυθόρμητη και φυσιολογική λειτουργία. Το χρώμα, άλλωστε, δεν προέρχεται από το πρόσωπο ζωγραφικής, αλλά από την ίδια τη φαντασία του. Όσον αφορά την αποτύπωση των μορφών του πάνω στον πίνακα, βρίσκουμε ιδιαίτερες αδυναμίες, όπως για παράδειγμα τη λανθασμένη απόδοση των θέσεων του σώματος. Ωστόσο, αυτό δε γίνεται εσκεμμένα, εκ μέρους του ζωγράφου. Ο Θεόφιλος πάντα ήθελε να ζωγραφίζει την πραγματικότητα έτσι όπως την έβλεπε. Η αδυναμία του στη σχεδιαστική ικανότητα εκδηλώνεται

ευκρινέστερα όταν ζωγραφίζει ασυνήθιστες στάσεις του σώματος ή επιμήκη αντικείμενα. Εντούτοις, οι προσωπογραφίες δεν τον δυσκολεύουν ιδιαίτερα. Κατά κανόνα, ο Θεόφιλος ζωγραφίζει τους ήρωές του κατά πρόσωπο, την ώρα που δρουν. Η καθιστή στάση τον δυσκολεύει αρκετά, γι' αυτό και αποφεύγει, σε αυτές τις περιπτώσεις να αναπαραστήσει ολότελα το πρόσωπο. Το στρέφει, λοιπόν, στα $\frac{3}{4}$. Το πάνω μέρος του σώματος γνωρίζει να το σχεδιάζει πολύ καλά.

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του ζωγράφου είναι ο τρόπος που χρησιμοποιεί τον φωτισμό. Το φως απλώνεται σε όλα τα μέρη του έργου του και συνοδεύεται από σκιά, που είναι πάντα ένα χρώμα απαλλαγμένο από τον τονικό χαρακτήρα του προσώπου. Ο ζωγράφος προτιμά να κάνει τις σκιές όπως τον βολεύουν. Η σκιά που κάνει είναι μια χρωματική επανάληψη, που συμβάλλει στη δημιουργία του στοιχείου της διήγησης.⁶⁷

Η Θεματογραφία του

Ο Θεόφιλος φαίνεται ότι από νέος ενδιαφερόταν για πολλά πράγματα και μέρα με τη μέρα διαμόρφωνε το δικό του κόσμο, μέσα στον οποίο απομονωνόταν. Η θεματογραφία του ζωγραφικού του έργου διαμορφώθηκε περισσότερο από διηγήσεις άλλων παρά από προσωπικές του εμπειρίες. Ευτυχώς, τα βιβλία που σώθηκαν στην κασέλα του μας δίνουν μια εικόνα του μορφωτικού και αισθητικού προσανατολισμού του.

Η αρχαιότερη εποχή που θίγει ο Θεόφιλος στο έργο του είναι ο κύκλος του Ομήρου. Χαρακτηριστικά είναι τα έργα του: «ο Οδυσσεύς φέρων την κόρη του Χρυσού ιερέως του Απόλλωνος θεού» και «ο Οδυσσεύς φέρων την Ιφιγένειαν την κόρη του Αγαμέμνονος εις τον μάντη Κάλχαν ιερέα του θεού Απόλλωνος εις τον βωμόν του θυσιαστηρίου» η «μονομαχία του Αχιλλέα με τον Έκτορα», ο «Δούρειος Ίππος».

Ένας άλλος κύκλος στη θεματογραφία του Θεόφιλου είναι τα αρχαία Ελληνικά θέματα. Ιδιαίτερη προτίμηση δείχνει στους αρχαίους θεούς. Ενδεικτικά, αναφέρεται η παρουσία της θεάς Αφροδίτης «θεά της θαλάσσης», του Ερμή «θεού των κλεπτών», του Άρη «θεού του πολέμου», στο σπίτι του Γιάννη Κοντού, στο Πήλιο. Αργότερα, βρίσκουμε το Δία «μέγιστο των θεών», την Αθηνά «θεά της φρονήσεως» την Άρτεμης «θεά του κυνηγιού» και την «θεά Θέμις του Χάρου».

Οι άνδρες παριστάνονται ως λεβέντες και οι γυναίκες ως ανδρογυναίκες.

Αναφορά στη βυζαντινή περίοδο γίνεται μόνο με την εικονογράφηση του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου. Όσον αφορά την περίοδο της επανάστασης του 1821, αυτή κυριαρχεί έντονα στο ζωγραφικό του έργο. Η μεγάλη ιδέα εξακολουθούσε να απορροφά ένα μεγάλο μέρος του ελληνικού πληθυσμού. Ο ήρωας που θαυμάζει περισσότερο είναι ο Αθανάσιος Διάκος. Ωστόσο, απεικονίζει και τον Οδυσσέα Ανδρούτσο, τον Μάρκο Μπότσαρη και τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη.

Ένα άλλο είδος που απασχολεί τη ζωγραφική του δραστηριότητα είναι οι φορητές εικόνες που κατασκευάζει μονάχα για λόγους οικονομικούς. Η μοναδική παράσταση που έχουμε από την Καινή Διαθήκη είναι ο Χριστός με τον Πιλάτο, ενώ από την Παλαιά, έχουμε «τον Αδάμ και την Εύα», τον Ιώβ που ελέγχει τη γυναίκα του και την ανεύρεση του Μωυσή.

Το τοπίο είναι ένα από τα κυριότερα συστατικά στοιχεία του στη θεματική του Θεόφιλου. Συνηθέστερα, το τοπίο εμφανίζεται σε συνδυασμό με την ανθρώπινη δράση. Ο ζωγράφος δεν εμπνεόταν ιδιαίτερα από το τοπίο, αλλά από την ανθρώπινη δράση που ξετυλίγονταν μέσα σ' αυτό. Τα τοπία, αποτελούν αποτύπωση του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο ζούσε ο Θεόφιλος. Για παράδειγμα, «ο κήπος της Εδέμ» είναι ένα χαρακτηριστικό πληροεϊκό τοπίο.

Ένα άλλο θέμα, που διαπραγματεύεται ο Θεόφιλος στην ζωγραφική του είναι ο έρωτας. Ο «Ερωτόκριτος και η Αρετούσα» επαναλαμβάνονται αρκετά συχνά. Ένα από τα πιο περίεργα έργα του είναι «η Ερωτευμένη Απελπισθείσα».

Οι προσωπογραφίες αποτελούν ακόμη ένα χαρακτηριστικό δείγμα της ζωγραφικής του όπως ο έφιππος Κοντός, ο τεχνοκρίτης Ελευθεριάδης.

Τέλος, τα αστικά οικογενειακά θέματα, όπως «ο αποχαιρετισμός του αρχιναύαρχου», αλλά και αγροτικές σκηνές, όπως «ο χαιρετισμός του Μάη», «η γιορτή του κρασιού», «ο χορός τράτας» είναι μερικά από τα στοιχεία του ζωγραφικού του έργου. Μελετώντας κανείς τα έργα του Θεόφιλου, διαπιστώνει ότι το τοπίο που εκφράζεται με ιδιαίτερη χρωματική ευφορία, παραμένει ένα από τα κυριότερα θέματά του.

Σχολιασμός στη δράση του Θεόφιλου

Ο Θεόφιλος ήταν ένας άνθρωπος, που έζησε τη ζωή του μέσα από στερήσεις, διωγμούς, κακουχίες και ταλαιπωρίες. Αναζητώντας τα βήματά του κανείς, διαπιστώνει ότι η ζωή του είναι ένα οδοιπορικό ανάμεσα στη Μυτιλήνη, τη Θεσσαλία, την Κωνσταντινούπολη και την Σμύρνη. Γεννημένος με ένα σπάνιο ταλέντο, κατάφερε να σπάσει τα δεσμά της καθημερινότητας και να εκτείνει την ύπαρξή του στην αιωνιότητα. Φεύγοντας, άφησε πίσω του με τα έργα του μια βαριά κληρονομιά, την οποία το λιγότερο, οφείλουμε να διαφυλάξουμε. Ίσως και η παράδοση που κληροδότησε σε εμάς να είναι η μόνη του απάντηση απέναντι στην υποκρισία, την απονία, την περιφρόνηση και την σκληρότητα που αντίκριζε καθημερινά στ μάτια των συνανθρώπων του. Μπροστά στα ταπεινωτικά πειράγματα και τα εξευτελιστικά χαχανητά, αντί «για διάλογο έκανε την Επανάστασή του, ζωγραφίζοντας τα πάθη του Ερωτόκριτου και της Αρετούσας.»⁶⁹ Η αγνή και αθώα ψυχή του αποκρίθηκε σε αυτή τη βαναυσότητα με καλοσύνη και αγάπη. Χωρίς να ανταποδίδει τους

υβρισμούς, αντιτάσσει με γλυκύτητα και παιδική επιμονή τα δροσερά και παρθένα χρώματά του. Μπροστά στα μάτια του πανελλήνιου, ξετυλίγεται ένας άλλος κόσμος, αυτός της επιβλητικής παρουσίας των αγωνιστών του 1821, της βαθιάς συγκίνησης των θρησκευτικών εικόνων, της μαγείας των τοπίων και των μυθικών ηρώων. Με την απλότητα και την καθαρότητα που καθρεπτίζονται σε κάθε ένα από τα έργα του, ο μεγάλος αυτός λαϊκός ζωγράφος κατάφερε να ξυπνήσει στους λαϊκούς ανθρώπους την αγάπη για κάθε τι που σήμαινε Ελληνικό. Και αυτό, δυστυχώς, οι σπουδαγμένοι καλλιτέχνες του Παρισιού δεν μπόρεσαν να καταλάβουν παρά την ευαισθησία που τους διέπει. Εκείνος που οι άλλοι ονόμαζαν «αχμάκη», όρθωνε το αδούλωτο φρόνημά του και πολεμούσε την υποκρισία, την ψευτιά και την απάτη του δυτικόφερτου τρόπου ζωής, μέσα από τη σιωπή που αντηχούσαν τα έργα του. Ήταν ένας άνθρωπος, κυριολεκτικά ερωτευμένος με τη ζωγραφική, που ζούσε μέσα στο δικό του κόσμο, ένα σκαλοπάτι πιο πάνω από την πραγματικότητα. Ρομαντικός κι ευαίσθητος, συχνά και ιδιόρρυθμος, ζούσε καθημερινά μέσα στον κόσμο της τέχνης του. Ζούσε για να ζωγραφίζει και ζωγράφιζε για να ζει. Στην ψυχή του, έγινε ο υπέροχος συνδυασμός της ευγένειας, του ηρωισμού και της δύναμης. Άλλες φορές, πικραμένος από την άρνηση που συναντούσε μπροστά του και άλλες φορές, μεθυσμένος από ιδανικά και αξίες, έγινε ο μεταλαμπαδευτής της ελληνικής παράδοσης και κληρονομιάς, σε μια κοινωνία που απομακρύνεται από τα ελληνικά ιδανικά. Ζώντας στο περιθώριο της κοινωνικής ζωής, ήταν ταυτόχρονα και στο κέντρο της πολιτισμικής μας Αναγέννησης.

Θα έλεγε κανείς, ότι ο Θεόφιλος με την αυτοδίδακτη τέχνη του, άνοιξε το δρόμο προς τη δημιουργική και επαναστατική σύζευξη παρελθόντος και παρόντος.

Κριτική για τον Θεόφιλο

- *«Είμαι περήφανος που η γενιά μας ανακάλυψε τον Μακρυγιάννη και τον Θεόφιλο».*

Σεφέρης

- *«Η βυζαντινή παράδοση της τοιχογραφίας ξαναγεννιέται φυσικά μέσα στο έργο του. Η απλότητα, η γνώσις της επιφανείας ενός τοίχου, η αίσθησις ενός χρώματος επάνω σε έναν ασβεστωμένο ελληνικό τοίχο, η θαυματουργός ευαισθησία γενικά στο χρώμα, τα στολίδια μιας δροσερής πηγαίας φαντασίας, τέλος η αφέλεια, που κάνει την πρωτόγονη τέχνη ίσως με την πιο εξελεγμένη και ίσως και καλύτερη, όλα αυτά συνθέτουν τη φυσιογνωμία του Θεόφιλου.»*

- *«Ο Θεόφιλος είναι ο Παπαδιαμάντης της ζωγραφικής.»* Σεφέρης
- *«Ένας μοναχικός που διάλογος του με τους άλλους γίνεται σχεδόν αποκλειστικά με τις ζωγραφιές.»*
Ελύτης
- *«Η αθωότητα προφταίνει να αποτυπωθεί στις ζωγραφιές του, όπως η δροσιά στο δέρμα των πρωινών φρούτων.»*
Ελύτης
- *«Ο Θεόφιλος φέρνει τους ανθρώπους και τα έργα τους πιο κοντά στον φυσικό νόμο απ' ότι μας δίνουν οι ίδιοι την εντύπωση ότι είναι.»*
Le Corbusier
- *«Η υπερεκλεπτυσμένη και λόγια όψη των ειδικών σοφισμάτων, σε συνδυασμό με το αμήχανο κάλλος και τη μεσογειακή σοβαρότητα και σεμνότητα των Ελλήνων, δημιουργεί μια εξαιρετική γοητεία, την οποία για πάντα αποτύπωσε στα μυθολογικά του έργα ο Θεόφιλος.»*
Τσαρούχης
- *«Θαυμάζει κανείς και καταπλήσσεται από τη ψυχική του δύναμη και την ακλόνητον πίστιν του εις την αποστολήν που ανέλαβε και κατόρθωσε χωρίς βοήθεια, χωρίς αναγνώρισιν, τραγικά μόνος, να μεγαλουργήσει με τα ευτελέστερα μέσα.»*
Καθηγητής Στρατής Ανδρεάδης
- *«Η αυθεντικότητα ενός Θεόφιλου βρίσκεται ολόκληρη στη ζωγραφική ευθύνη του έργου του. Όταν ζωγραφίζει ήρωες του 21, οι φουστανέλες γίνονται λουλούδια του αγρού. Όταν ζωγραφίζει σκηνές από την καθημερινή ζωή, φτάνει στη χρωματική και συνθετική ενότητα των πιο σοφών ζωγράφων.»*
Αθηναϊκά Νέα 20/9/1935
- *«Ο Θεόφιλος Χατζημιχαήλ δεν είχε κανένα δάσκαλο, εκτός από τους δυο μεγάλους και αιώνιους δασκάλους όλων των αληθινά μεγάλων Ελλήνων ζωγράφων: την ελληνική παράδοση και την ελληνική φύση. Κανένας νεοέλληνας καλλιτέχνης, ούτε και αυτός ο Παπαδιαμάντης, στον πεζό*

λόγο, δε βγαίνει τόσο αυθόρμητα τόσο άμεσα τόσο από τις δυο αυτές μεγάλες πηγές.»

Σπύρος Μελάς, Ελεύθερο Βήμα, 21/9/1936

- *«Η σκαιοτήτα των σχημάτων, η αδεξιότητα στο σχέδιο, οι εκπλήξεις μιας περιπετειώδους σύνθεσης, πλαισιώνονται από μια ατμόσφαιρα λαμπερή, όπου εκπληκτικά κηλιδώματα και αντιθέσεις μη αναμενόμενες, εφευρετικότητα και τονισμοί, συχνά διακριτικά απίστευτοι, μας αποκαλύπτουν έναν γεννημένο ζωγράφο, που θα τον συνέκρινα ευχαρίστως με τον Ρουσσώ, που τόσες έχουμε ομοιότητες.»*

Περιοδικό «Art et Metiers Graphique» αρ. 52, Απρίλιος 1936

- *«Αυτά είναι τα χαρακτηριστικά της τέχνης του Θεόφιλου. Οι γραμμές του έχουν χάρη και κίνηση, που θυμίζει αρχαίο αγγείο. Ο Θεόφιλος δεν είναι δεξιοτέχνης. Το ταλέντο του είναι πηγαίο και μεγάλο. Θρέμμα του λαού, βρήκε τρόπο ανάλογο με την ιδιοσυγκρασία και το περιβάλλον του για να εκφραστεί. Και αυτό δεν τον ζημίωσε. Ο αμόρφωτος ανθρωπάκος της Μυτιλήνης στέκεται βαθιά πνευματικός στο έργο του.»*

Αντώνης Βουσβούνης «Νεοελληνικά γράμματα», Σάββατο, 12/2/1938

- *«Η ατμόσφαιρα των τοπίων, η θελκτική απλοϊκότητα του σχεδίου, η τόλμη των χρωματισμών και η σιγουριά της σύνθεσης έκανα το ζωγράφο τους να είναι «ένας αυθεντικός ζωγράφος» και συνεχιστής και προωθητής της βυζαντινής παράδοσης.»*

Κώστα Ουράνη, Αγγλοελληνική Επιθεώρηση, Τόμος Β, τεύχος Απριλίου 1946

- *«Κυριευμένος από το πάθος της έκφρασης, άπορος και παράγει ζωγραφική, όπου τη βρει και όπως μπορεί.»*

Γιώργος Σεφέρης, Αγγλοελληνική Επιθεώρηση, Μάιος 1947, Τόμος Γ, αρ. 1

- *«Με την καρδιά πρέπει να ζυγώνει κανείς τον ζωγράφο. Αν τούτη δεν αγαπά και δεν ακούει, ο λαϊκός ποιητής της Λέσβου μένει για τα μάτια του νου ένας ανήμπορος αγαθιάρης που μογιατίζει τοίχους και σανίδια.»*

Νέστορας Μάτσας

ΜΕΡΟΣ Β

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ ΤΟΥ ΘΕΟΦΙΛΟΥ

Σε αυτό το μέρος της εργασίας επιχειρείται μια παρουσίαση των δυο μουσείων του Θεόφιλου με σκοπό τη δημιουργία μιας ολοκληρωμένης εικόνας για το έργο του.

1. Μουσείο του Θεόφιλου στην Ανακασιά στο Πήλιο

Ο Θεόφιλος ζωγράφισε το σπίτι του Κοντού στην Ανακασιά στα 1912. Το σπίτι αυτό βρίσκεται στα βορειοανατολικά της κεντρικής πλατείας και συγκεκριμένα στην οδό μουσείου Θεοφίλου αριθμός 211. Αρχικά το αρχοντικό ήταν ιδιοκτησία της οικογένειας Χατζηαναστάση. Το 1905 όμως το αγόρασε ο ανωβολιώτης μυλωνάς Γιάννης Κοντός, ο οποίος άλλαξε τη διαρρύθμισή του και προέβη σε εργασίες για τον εκσυγχρονισμό της αρχιτεκτονικής του.

Το 1955 το αρχοντικό καταστράφηκε λόγω σεισμών τόσο στον σκελετό όσο και στα επιμέρους εσωτερικά στοιχεία και κυρίως στις τοιχογραφίες που έπεσαν στο πάτωμα.

Το 1962, το Υπουργείο Πολιτισμού το χαρακτήρισε ως «ιστορικό διατηρητέο μνημείο» και το 1965 το αγόρασε για να το χρησιμοποιήσει για αρχαιολογικούς σκοπούς.

Το 1966 άρχισαν οι διαδικασίες ανασύλωσης οι οποίες ολοκληρώθηκαν το 1967. Παράλληλα, έγινε η συντήρηση των τοιχογραφιών με βραστό νερό και ουδέτερο σαπούνι. Αφαιρούνται κόλλες από παλαιότερες συντηρήσεις, χρησιμοποιούνται στερεωτικά και περνιέται προστατευτικό βερνίκι.

Με τους σεισμούς του 1980 που έπληξαν για δεύτερη φορά την περιοχή της Θεσσαλίας, το αρχοντικό έπαθε ζημιά καινούργια με αποτέλεσμα η

πέμπτη εφορία νεοτέρων μνημείων του ΥΠΠΟ να ξεκινήσει νέο πρόγραμμα συντήρησης.

Η αρχιτεκτονική του κτιρίου

Στην αρχική του μορφή, το αρχοντικό ήταν τριώροφο, λιθόκτιστο στο μεγαλύτερο μέρος του. Η αρχιτεκτονική του είχε την κλασσική Πηλιορείτικη μορφή και διατηρούσε όλα εκείνα τα στοιχεία που διέπουν τις οχυρωματικές κατοικίες του 19^{ου} αιώνα στο Πήλιο.

Με τις μεταγενέστερες εργασίες, το ισόγειο μετατράπηκε σε ημιυπόγειο και η κύρια όψη του πήρε πυργοειδή χαρακτήρα. Οι μεταβολές που έγιναν στο σπίτι ήταν οι εξής:

- Στο ισόγειο

- το κλιμακοστάσιο μεταφέρθηκε από τη σάλα του ισογείου στο πίσω μέρος του σπιτιού

- η σάλα και το χειμωνιάτικο δωμάτιο μεταφέρθηκαν από την αριστερή στη δεξιά πλευρά του κτιρίου

- Στο μεσοπάτωμα

- καταργήθηκε η μετωπική σάλα

- στο κέντρο της κάτοψης διαμορφώθηκε ένας στενόμακρος διάδρομος

- το νέο κλιμακοστάσιο διαμορφώθηκε στο βάθος του διαδρόμου

- δεξιά και αριστερά του διαδρόμου διαμορφώθηκαν δωμάτια

- το βορειοανατολικό δωμάτιο μετασκευάστηκε σε σύγχρονη κουζίνα

- διευρύνθηκαν όλα τα παράθυρα της στάθμης

- το κεντρικό παράθυρο μετατράπηκε σε κύρια είσοδο

- Στον τελευταίο όροφο

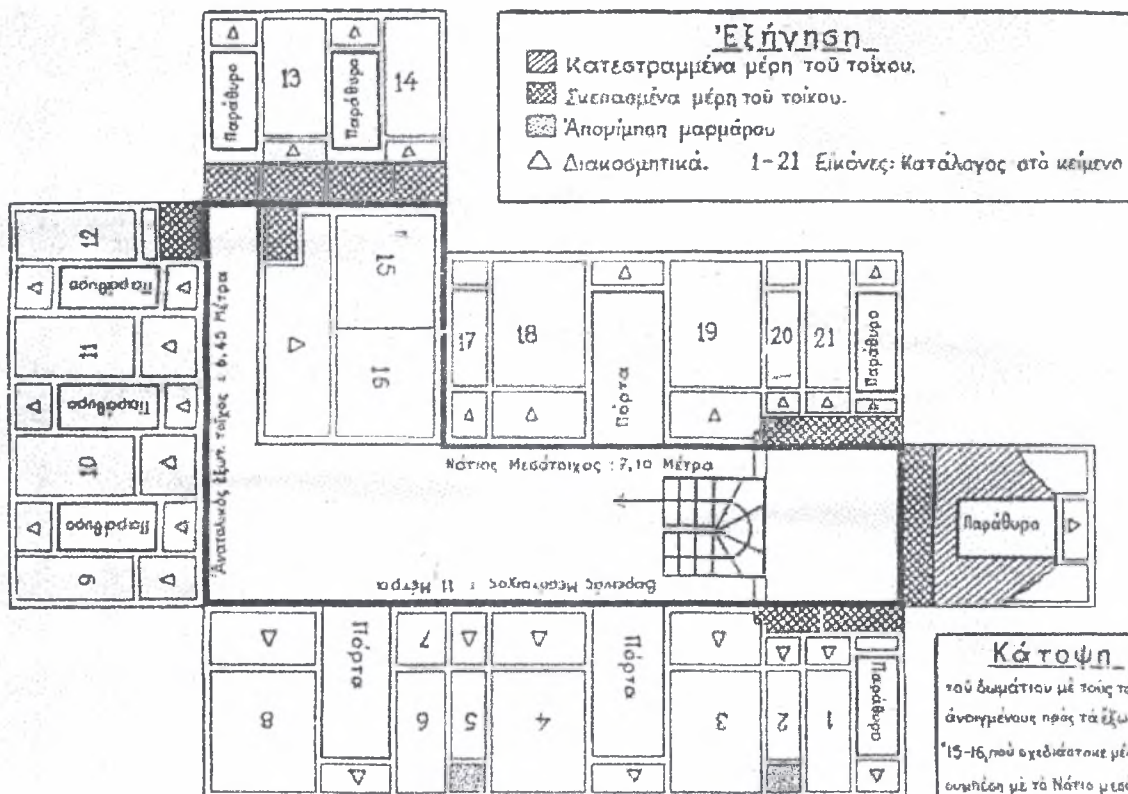
- το κλιμακοστάσιο μετατοπίστηκε στη μετωπική σάλα

- σφραγίστηκαν οι γύψινοι φεγγίτες πάνω από τα παράθυρα

- Στην πρόσοψη του σπιτιού

- προστέθηκαν νέα μορφολογικά στοιχεία, όπως οι σοβάδες στο ημιυπόγειο, στο μεσοπάτωμα, μεταξύ των ορόφων και στα πλαίσια των παραθύρων, με διάφορα σχέδια και σχήματα

Έτσι, μπαίνοντας κανείς στο αρχοντικό του Γ. Κοντού, αντικρίζει ένα διάδρομο που οδηγεί σε μια περιστρεφόμενη σκάλα. Στα δεξιά του διαδρόμου βρίσκεται το χειμωνιάτικο και στα αριστερά η σάλα. Στο βάθος του διαδρόμου βρίσκεται η κουζίνα, ενώ στο πάνω μέρος βρίσκεται το κυρίως σαλόνι.

Η διακόσμηση του κτιρίου

Στο σπίτι του Γ. Κοντού, ο Θεόφιλος βρήκε καταφύγιο και φιλοξενία από τον ιδιοκτήτη, ο οποίος στάθηκε στο πλάι του ως φίλος και προστάτης του. Σε αντάλλαγμα, ο Θεόφιλος έβαλε όλη την αυτοδίδακτη τέχνη του, έτσι όπως την έμαθε από τον θείο του Γιώργη και τον παππού του Κωνσταντή.

Στον κάτω όροφο, ο Θεόφιλος έκανε δυο τοιχογραφίες με τίτλο:

- «Ο Κατσαντώνης με τα παλικάρια του το 1912»
- «Η μάχη του Αθανασίου Διάκου με τα παλικάρια του το 1912»

Κυριότερη επιθυμία του Γ. Κοντού, ήταν η διακόσμηση του πάνω ορόφου, που χωρίζεται σε δύο ζώνες:

- την κάτω ζώνη, που φτάνει μέχρι τα μισά των παραθύρων
- την πάνω ζώνη, που φτάνει μέχρι λίγο πιο πάνω από το ταβάνι

Στην κάτω ζώνη, ο Θεόφιλος ζωγράφισε διάφορα διακοσμητικά θέματα, όπως γλάστρες με λουλούδια, πουλιά, ζώα, σκηνές κυνηγιού και σιντριβάνια. Στα αριστερά της σκάλας, ο Θεόφιλος ζωγράφισε τον Γ. Κοντό, καβάλα πάνω στο άλογό του.

Στην πάνω ζώνη, βρίσκονται πίνακες με θέματα από την Ελληνική Επανάσταση του 1821, ενώ στις στήλες ο Θεόφιλος ζωγράφισε τέσσερις θεούς του Ολύμπου:

- τον Ερμή
- τον Άρη
- την Αφροδίτη
- την Αθηνά

Στον τυφλό τοίχο ζωγράφισε μια τοπιογραφία με θέμα την Ανακασιά και τη Μακρινίτσα. Οι τοιχογραφίες είναι οι εξής:

1. «Ο Ήρωας Αθανάσιος Διάκος συλλαμβανόμενος υπό των Τούρκων το 1821»
2. Διακοσμητικά θέματα
3. Ο νότιος τοίχος της σάλας του Β ορόφου
4. «Ο Παναγιώτης Κεφαλάς επί των τειχών της Τριπόλεως υψώνει την σημαίαν της Ελευθερίας»
5. «Αφροδίτη θεά των αρχαίων Ελλήνων, θεά της θαλάσσης»
6. «Ερμής θεός των αρχαίων Ελλήνων, θεός των κλεπτών»
7. «Ο Ρήγας Φεραίος εξάπτει τον υπέρ της Ελευθερίας της Ελλάδος προς τους Έλληνας έρωτα»
8. «Αλέξανδρος Υψηλάντης αναδέχεται την αρχιστρατηγίαν τον υπέρ Ελευθερίας αγώνος»
9. «Ο Χρήστος Αναγνωσταράς νικά τους Τούρκους το 1821»
10. «Η μάχη του Ανδρέα Μεταξά παρά του Λάλα»

11. «Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης συναθροίζει εις την λίμνην Λέρνην τους νικητάς του Δράμαλη το 1822»
12. «Ο Άρης θεός των αρχαίων Ελλήνων, θεός του πολέμου»

Θεόφιλος και Γ. Κοντός

Η σχέση του Γ. Κοντού με τον Θεόφιλο παρεξηγήθηκε. Αρκετοί βιογράφοι είδαν στο πρόσωπο του Γ. Κοντού έναν άνθρωπο ιδιοτελή, που με ένα πιάτο φαΐ κατάφερε έναν πεινασμένο ζωγράφο να διακοσμήσει το σπίτι του. Η προσπάθεια τους να αποδείξουν ότι ο Θεόφιλος είναι αγαθάρης είναι ολοφάνερη.

Η αλήθεια όμως, είναι ότι ο Γ. Κοντός ήταν ένας καλοστεκούμενος και αξιοπρεπέστατος κύριος, που είχε ανοιχτούς πνευματικούς ορίζοντες και ερχόταν συχνά σε επαφή με κόσμο. Η τοιχογράφηση του σπιτιού του ήταν μια πράξη εξέγερσης στην κυριάρχηση του δυτικού τρόπου ζωής στα πολιτικά δρώμενα της χώρας και δεν κρύβει κίνητρα ρομαντισμού ή εθνικισμού.

2.Μουσείο του Θεόφилου στη Βαριά Μυτιλήνης

Το μουσείο του Θεόφилου στεγάζει ένα μεγάλο μέρος της δουλειάς του. Πρόκειται για το σπίτι στο οποίο ζούσε ο ζωγράφος, το οποίο μετατράπηκε σε μουσείο από τον Στρατή Ελευθεριάδη –Teriade το 1965. Από τότε και στο εξής δίνει τη δυνατότητα στους επισκέπτες του, να θαυμάσουν τη ζωγραφική του Θεόφилου, καθώς επίσης και τη ζωντάνια, τη δροσιά, τον αυθορμητισμό και τη χρωματική ευφορία των έργων του.

Το μουσείο αποτελείται από τρία δωμάτια, που φιλοξενούν την συλλογή 86 πινάκων. Οι πίνακες είναι οι εξής:

1. Ο απαγχονισμός του Πατριάρχου Γρηγορίου του Έ
2. Ο θάνατος του Μάρκου Μπότσαρη
3. Όθων και Αμαλία
4. Όργια της Ευδοξίας
5. «Έχωμεν γιαούρτι και γάλα φρέσκο
6. Η μάνα με το παιδί
7. Νέος τύπος χωρικού Μυτιληναίου
8. Οικογένεια του κυρίου Πάτρισον από το Σικάγο
9. Τα παιδιά πειράζοντα τον αλήτη
10. Μέγα αρτοποιείον της Λαρίσσης
11. Καβαλαρία δεσποινίδων επί όνων

12. Είσοδος του λιμένος Μυτιλήνης
13. Ιχθυοπώλες της Μυτιλήνης
14. Το Φρούριον Μυτιλήνης
15. Η κραβατή στην Αγιάσο
16. Ο μώλος της Μυτιλήνης
17. Γρύπος Μυτιλήνης
18. Αγιασώτισες που χορεύουν στην Καρύνη
19. Οδός Μυτιλήνης επί Τουρκοκρατίας το 1888
20. Η Αγία Σοφία
21. Το Άγιον Όρος
22. Το κωδωνοστάσιον της Αγίας Φωτεινής στη Σμύρνη
23. Κωνσταντίνος ο Παλαιολόγος εις την μάχην το 1453
24. Γεώργιος Καραϊσκάκης εις την πολιορκίαν της Ακροπόλεως
25. Θεόδωρος Κολοκοτρώνης στη Λέρνα
26. Ο χορός του Ζαλόγγου
27. Τα Ελευθέρια
28. Όψις της Ιερουσαλήμ από το όρος των Ελαιών
29. Οι πυραμίδες και ο Νείλος
30. Το όρος των Ελαιών
31. Η χρυσή πύλη του Δαβίδ εις τα Ιεροσόλυμα
32. Η νεκρά θάλασσα
33. Άποψις της Γιάφφας
34. Πρόσοψις του Αγίου Τάφου
35. Η Καπερναούμ και η Τιβεριάς
36. Οι Αβυσσινιοί κυνηγούν Ιταλόν ιππέα
37. Ο Ιορδάνης ποταμός
38. Η πύλη της Δαμασκού
39. Σείχ Ισλάμης επί Σουλτάν Χαμίτ
40. Γενήτσαρος εις την Κωνσταντινούπολη
41. Οθωμανίς με μπαγλαμά
42. Α Αγία Σοφία ως Τουρκικό Τζαμί
43. Ο Σουλτάν Μωάμεθ παραχωρεί τα προνόμια εις τον Πατριάρχη Γεννάδιον
44. Ο ζειμπέκης Καπετάνιος του Αϊδινίου Τσιρίτογλου
45. Ζειμπέκηδες αντάρτες
46. Ο Ιώβ ελέγχει την σύζυγόν του
47. Ο Σαμσών θανατώνει λέοντα
48. Λήμνιος Κεχαγιάς
49. Ο Αθανάσιος Διάκος
50. Μέγα Τουρκικόν εξοχικόν Καφενείον του Αϊδινίου
51. Ο Δήμαρχος των Μεγάρων σε πανηγύρι στα Μέγαρα
52. Ο καπετάν Λεωνίδα Αντρούτσος πατέρας του Οδυσσέως
53. Σκάλα Σκαμιάς στη Μυτιλήνη

54. Το Εισόδημα στο Μόλυβο Μυτιλήνης
55. Ο κόλπος της Γέρας Μυτιλήνης
56. Τα λουτρά Θέρμης Μυτιλήνης
57. Η Παναγία της Πέτρας Μυτιλήνης
58. Ο Ήρωας Μιλτιάδης Γιαταγάνος
59. Βαρεία Μυτιλήνης
60. Το μάζεμα των ελαιών στη Μυτιλήνη
61. Παλαιός Μυτιληναίος
62. Ερωτόκριτος και Αρετούσα
63. Η ερωτευμένη απελπισθείσα
64. Οθωμανίδες της Νικομηδείας
65. Η Θεά της Γεωργίας Δήμητρα
66. Η ποιήτρια Σαφώ και ο κιθαρωδός Αλκαίος
67. Βάκχος ο Θεός του Οίνου
68. Η θυσία της Ιφιγενείας
69. Ιάσων και Μήδεια
70. Ο Περικλής στην Πνύκα δικαιολογεί τα έξοδα για την Ακρόπολη
71. Μονομαχία Αχιλλέως και Έκτορος
72. Ζεύγος χωρικών απ' το Βόλο
73. Ο Παύλος Μελάς
74. Κυνηγοί στο δάσος
75. Δυο παλαιστές στη Σμύρνη
76. Χωρική κόρη της Κέρκυρας
77. Χωρίς τίτλο
78. Κουλουρτζής έξω απ' την Αστυνομία Σμύρνης
79. Ψαράδες πιάνουν ψάρια απ' όπου βγαίνει το χαβιάρι στο Αστραχάν
80. Μάχη Άγγλων και Ινδών
81. Αλβανοί χορεύοντες
82. Η τρικυμία
83. Η Αίτνα
84. Ρωσσοϊαπωνική ναυμαχία
85. Ιταλικό τοπίο
86. Ο αποχαιρετισμός του Γάλλου αρχιναυάρχου

ΜΕΡΟΣ Γ

ΠΡΑΚΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

«Ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τον Θεόφιλο

Στόχοι

- Να ευαισθητοποιηθούν
- Να διευρύνουν τους πνευματικούς τους ορίζοντες
- Να οξύνουν την κρίση και την αντίληψη τους
- Να γνωρίσουν την τέχνη και να εξοικειωθούν με αυτή
- Να αποκτήσουν αισθητικό κριτήριο
- Να αναπτύξουν θετική στάση προς την τέχνη και να αντιληφθούν την αξία της
- Να αγαπήσουν τα μουσεία και γενικότερα τις πολιτιστικές εκδηλώσεις
- Να γνωρίσουν βασικά στοιχεία της παράδοσης
- Να γνωρίσουν τα ιδανικά και την ιστορία του τόπου μας
- Να έλθουν σε επαφή με ηθικές αξίες, όπως η τόλμη, η αρετή, η γνησιότητα, η καλοσύνη
- Να έλθουν σε επαφή με τα βιογραφικά στοιχεία του ζωγράφου και να γνωρίσουν το ήθος του

1^η ημέρα

Για να κερδίσω την εμπιστοσύνη των παιδιών, ξεκινώ τη διδασκαλία, παίζοντας ένα παιχνίδι εμπιστοσύνης Μπορούμε να παίξουμε με τα παιδιά τα «παιχνιδοτράγουδα», του Μανώλη Φιλιππάκη. Στη συνέχεια, κάνω ένα γκάλοπ και μετρώ πόσα από τα νήπια θα ήθελαν να συνεχιστεί η διδασκαλία με την παρουσία της νηπιαγωγού τους.

Στην συνέχεια, εφαρμόζω το εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

1^η Δραστηριότητα

α) Αφήγηση παραμυθιού

Η αφήγηση του παραμυθιού γίνεται με την παρουσία μιας κούκλας. Με τον τρόπο αυτό, καταφέρνω να προσελκύσω την προσοχή των παιδιών και να κεντρίσω το ενδιαφέρον τους. Το παραμύθι, είναι το εξής:

«Μια φορά κι έναν καιρό ήταν ένας ζωγράφος, που τον έλεγαν Θεόφιλο. Ο Θεόφιλος ήταν από την Μυτιλήνη και ζωγράφιζε πολύ όμορφες εικόνες. Ο παππούς του ήταν ζωγράφος. Σχεδίαζε μαγευτικά τοπία, γενναίους ήρωες του 1821 αλλά και εικόνες του Χριστού και της Παναγίας και μυθικούς ήρωες του Ολύμπου. Οι ζωγραφιές του είχαν πολλά και λαμπερά χρώματα και θύμιζαν στους ανθρώπους την ιστορία και την παράδοση της Ελλάδος.

Ο Θεόφιλος ήταν λαϊκός άνθρωπος κι έκανε παρέα με απλούς ανθρώπους και πιο πολύ με ταβερνιάρηδες, ταξιτζήδες, μυλωνάδες και άλλους. Οι παρέες με τους μορφωμένους δεν τον συγκινούσαν. Μια μέρα, έπιασε φιλία με έναν μυλωνά, τον κ. Κοντό. Ο κ. Κοντός αγαπούσε τον Θεόφιλο και για όσο καιρό έμενε στον Βόλο, του πρόσφερε ζεστό φαγητό και στέγη για να κοιμάται. Ο Θεόφιλος, για να ευχαριστήσει τον φίλο του, ζωγράφισε τους τοίχους του σπιτιού του. Το σπίτι αυτό παιδιά, σώζεται μέχρι και σήμερα και είναι μουσείο.

Τα πρώτα χρόνια της ζωής του ο Θεόφιλος το πέρασε στην Μυτιλήνη, μαζί με τους γονείς του και τα αδέρφια του. Η οικογένεια του, όμως, τον περιφρονούσε, γιατί δεν ήταν καλός μαθητής στο σχολείο και γιατί του άρεζε πολύ να ζωγραφίζει. Ώρες περνούσε ο Θεόφιλος, κάνοντας ζωγραφιές στα τετράδιά του. Αγαπούσε πολύ κάθε τι που θύμιζε την Ελλάδα. Ο ηρωισμός, η γενναιότητα, οι φυσικές ομορφιές ήταν τα αγαπημένα θέματα της ζωγραφικής του. Τόσο πολύ αγαπούσε ο Θεόφιλος την Ελλάδα που κυκλοφορούσε ντυμένος με την ενδυμασία των Ελλήνων αγωνιστών της Ελληνικής Επανάστασης. Η οικογένειά του ντρεπόταν γι' αυτόν και ο κόσμος το κορόιδευε, λέγοντας ότι είναι τρελός. Πικραμένος, λοιπόν, ο Θεόφιλος, αποφάσισε να φύγει από τη Μυτιλήνη και να πάει στη Σμύρνη και κατόπιν στα μέρη μας, την Θεσσαλία. Στην αρχή, έμενε στο Πήλιο.

Στο Πήλιο γυρνούσε μόνος του στους δρόμους κι έκανε ζωγραφιές και σε σπίτια. Μόνος του έφτιαχνε τα χρώματα των ζωγραφιών του. Κοπάνιζε χόρτα και λουλούδια, κεραμίδια, φλούδες ροδιού και τα ανακάτευε με μπογιές. Για να γίνουν τα χρώματά του καλύτερα, τα ανακάτευε με γάλα ή ασπράδι αυγού. Ζωγράφιζε παντού, σε τοίχους, σε ξύλα, σε χαρτόνια, σε πάγκους, σε πανί. Τα θέματά του τα αντλούσε από διάφορα γεγονότα της εποχής του, από τη Χριστιανική θρησκεία, από τοπία και κυρίως από την ελληνική παράδοση. Η καρδιά του, όμως, διψούσε για περιπέτειες και ταξίδια. Έτσι, πήγε στο Βόλο.

Στον Βόλο, ο Θεόφιλος ζωγράφιζε ταβέρνες, μαγαζιά, σπίτια και ότι άλλο του ζητούσαν οι κάτοικοι της πόλης. Αν και η ψυχή του ήταν αγνή και αθώα, σαν την ψυχή ενός μικρού παιδιού, οι μορφωμένοι κάτοικοι της πόλης τον κορόιδευαν, γιατί δε ζούσε όπως ήθελαν εκείνοι. Την εποχή που ζούσε ο

Θεόφιλος, οι Έλληνες είχαν αρχίσει να ξεχνούν την παράδοσή τους και τη χώρα τους και να ζουν όπως οι ξένοι. Επειδή ο Θεόφιλος, με τις ζωγραφίες του, προσπαθούσε να τους θυμίσει τις ρίζες τους, τον περιφρονούσαν. Λυπημένος, λοιπόν, ο Θεόφιλος, γύρισε πίσω στην πατρίδα του τη Μυτιλήνη.

Στην Μυτιλήνη, οι άνθρωποι θαύμαζαν την απλότητά του. Εκεί, ο Θεόφιλος ένοιωθε την αγάπη των ανθρώπων και παράλληλα μια γαλήνη και ηρεμία. Μάλιστα, στην Μυτιλήνη έκανε πολύ παρέα με τον Teriade, ο οποίος, μετά το θάνατό του, τον έκανε διάσημο στο Παρίσι.

Ο Θεόφιλος πέθανε φτωχός στο ταπεινό του σπίτι, χωρίς να τον ξέρει κανένας. Στο δωμάτιό του βρέθηκε ένα μεγάλο κουτί, με τα προσωπικά του αντικείμενα».

β) Κάνουμε αναδιήγηση του παραμυθιού

2^η Δραστηριότητα

α) Παρουσιάζονται slides και φωτογραφίες από τα έργα και τη ζωή του Θεόφιλου. Τα παιδιά ενημερώνονται για τις λεπτομέρειες του βίου του.

β) Γίνεται συζήτηση.

2^η ημέρα

1^η Δραστηριότητα

α) Παρατηρούμε ένα έργο του Θεόφιλου. Συζητούμε για τα χρώματά του και τις μορφές του. Στην συνέχεια, γινόμαστε κι εμείς μικροί ζωγράφοι. Μιμούμαστε τον Θεόφιλο και ζωγραφίζουμε κάτι που αγαπούμε πολύ.

β) Οργανώνουμε έκθεση ζωγραφικής. Είτε κρεμούμε τις ζωγραφίες μας σε μεγάλα χαρτόνια, τα οποία στήνουμε σε περίοπτο σημείο της τάξης, είτε παρουσιάζουμε με το σώμα μας: με την συνοδεία μουσικής κάνουμε διάφορες κινήσεις με τις ζωγραφίες μας. Την κυλούμε στο σώμα μας, την κρύβουμε, προσποιούμαστε ότι την κρεμούμε στον τοίχο, τη χρησιμοποιούμε ως ομπρέλα και την παρουσιάζουμε με όποιο άλλο εντυπωσιακό τρόπο μπορούμε να φανταστούμε.⁷⁰

2^η Δραστηριότητα

Δραματοποιούμε τη ζωή του Θεόφιλου. Οι χαρακτήρες που περιλαμβάνονται στη δραματοποίηση είναι ο Θεόφιλος, οι κάτοικοι, οι γονείς του, ο Teriade, ο κ. Κοντός. Χρησιμοποιείται η παραδοσιακή ελληνική ενδυμασία, η φουστανέλα, μαντήλια, πανιά, κουρέλια, ψεύτικα μουστάκια και ότι άλλο υπάρχει στο βεστιάριο του νηπιαγωγείου.

3^η ημέρα

Επίσκεψη στο μουσείο

Πριν από την επίσκεψη στο μουσείο φροντίζουμε να έχουμε καλλιεργήσει με έμμεσο τρόπο στα νήπια το σεβασμό προς το περιβάλλον και τα εκθέματά του. Για τη διατήρηση της καθαριότητας, της ησυχίας και της σοβαρότητας μέσα στο μουσείο, οφείλουμε να προβληματίσουμε τα παιδιά με τη διήγηση ανάλογων ιστοριών ή τη δημιουργία καταστάσεων στα οποία καλούνται να δώσουν μια λύση.

Π.χ. Τι θα κάνει ένα παιδί, μέσα στο μουσείο, αν νιώσει ότι θέλει να πει νερό;

Τι κάνει ένα παιδί αν χαθεί στο μουσείο;

Η επίσκεψη στο μουσείο του Θεόφιλου, φανερώνεται στα νήπια ως έκπληξη. Μέσα στο Μουσείο δίνεται η δυνατότητα στα παιδιά να έλθουν σε άμεση επαφή με τα δημιουργήματα του ζωγράφου, να δραστηριοποιηθούν και να διαπιστώσουν το ταλέντο του.

Μέσα στο μουσείο, ακολουθεί μια σειρά από δραστηριότητες.

1^η Δραστηριότητα

Παιχνίδι με κάρτες.

Χωρίζουμε τα νήπια σε ομάδες ανά δυο. Σε κάθε ομάδα, μοιράζουμε κάρτες με τις ζωγραφιές που περιλαμβάνονται στο μουσείο. Οι ομάδες οφείλουν να βρουν τον πίνακα στον οποίο αντιστοιχεί κάθε κάρτα. Θέτονται χρονικοί περιορισμοί, που κάνουν το παιχνίδι πιο ενδιαφέρον.⁷¹

2^η Δραστηριότητα

Μιμική.

Τα παιδιά διαλέγουν έναν πίνακα και τον αναπαριστούν με το σώμα τους. Το ακροατήριο οφείλει να μαντέψει.

3^η Δραστηριότητα

Παιχνίδι Θησαυρού.

Έχω εκ των υστέρων σημαδέψει ένα αντικείμενο, δίπλα στο οποίο βρίσκεται ένα λουλούδι. Κάθε φορά, δίνω στα παιδιά μια εντολή (π.χ. πηγαίστε στη ζωγραφιά του Κοντού, που είναι καβαλάρης και μιμηθείτε το χλιμίντρισμα του αλόγου), έως ότου βρουν τον θησαυρό, που είναι καραμέλες ή φυλλάδια με ζωγραφιές του Θεόφιλου.

4^η Δραστηριότητα

Ζωγραφική.

Τα παιδιά ξαπλώνουν στο πάτωμα και ζωγραφίζουν την αγαπημένη τους τοιχογραφία.

4^η ημέρα

1^η Δραστηριότητα

Κατασκευή εφημερίδας, με αφιέρωμα την επίσκεψη μας στο μουσείο του Θεόφιλου. Τα παιδιά γράφουν τις εντυπώσεις τους και κολλούν εικόνες στην εφημερίδα από το μουσείο. Στην εφημερίδα, μπορούν να προσθέσουν συνεντεύξεις, που πήραν το ένα από το άλλο, φωτογραφίες ή ζωγραφιές, διαφήμιση σχετικά με το μουσείο και το βίο του Θεόφιλου γραμμένο συνοπτικά.

2^η Δραστηριότητα

Γράφουμε ένα ποίημα για τον Θεόφιλο. Στην συνέχεια, παίζουμε τα μουσικά όργανα ρυθμικά, καθώς το απαγγέλλουμε. Μπορούμε ακόμα και να το μελοποιήσουμε.

5^η ημέρα

1^η Δραστηριότητα

Κατασκευάζουμε κούκλες-τσολιάδες ή όποια άλλη κούκλα θελήσουν τα παιδιά σχετική με το μουσείο. Χρησιμοποιούνται υφάσματα, κονσερβοκούτια, σφουγγάρια, κουμπιά, κορδέλες, φελλοί κ.α.

2^η Δραστηριότητα

Κάνουμε κάρτες-αναμνηστικά από την επίσκεψή μας στο μουσείο.

3^η Δραστηριότητα

Παίζουμε με τα χρώματα. Κατασκευάζουμε τα δικά μας χρώματα και χρωματίζουμε τους πίνακες του Θεόφιλου, τους οποίους έχουμε αποχρωματίσει, με τη βοήθεια ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή.⁷²

4^η Δραστηριότητα

Ξεφυλλίζουμε διάφορα περιοδικά και κόβουμε οτιδήποτε έχει σχέση με τα έργα του Θεόφιλου (τοπία, άντρες, γυναίκες, εκκλησίες, ελληνικές φορεσιές κτλ.) Φροντίζουμε τα περιοδικά να έχουν και το ανάλογο περιεχόμενο. Στην συνέχεια, κατασκευάζουμε ένα κολλάζ από τις εικόνες που κόψαμε.

5^η Δραστηριότητα (στο μουσείο)

Εξοπλίζουμε την γωνιά του μουσείου με τα δημιουργήματα των προηγούμενων ημερών.

Θεατρικό παιχνίδι

-Είστε φτωχοί ζωγράφοι στο Παρίσι. Στέκεστε στο δρόμο και ζωγραφίζετε τον πύργο του Άιφελ.

-Αρχίζει να συννεφιάζει. Βρέχει. Το έργο σας αρχίζει να μουσκεύει από τη βροχή. Μαζεύετε τα πράγματά σας και κουνιάζετε κάτω από ένα υπόστεγο. Βγάζετε το καπέλο σας και το στραγγίζετε. Κρυώνετε. Τουρτουρίζετε και πεινάτε. Ψάχνετε γύρω σας για ένα κομμάτι ψωμί. Η βροχή σταματά. Ξαναβγαίνετε στο δρόμο. Στήνεται το καβαλέτο σας, παίρνετε τα πινέλα σας και συνεχίζετε της ζωγραφική σας. Ο κόσμος θαυμάζει το ταλέντο σας. Ρίχνει χρήματα στο κουτάκι που βρίσκεται μπροστά σας. Το κοιτάζετε με ευγνωμοσύνη και κάνετε μια υπόκλιση. Βραδιάζει. Αρχίζετε κιόλας να νυστάζετε. Ξαναμαζεύετε τα πράγματά σας, πηγαίνετε στο υπόστεγο και κοιμάστε στο παγκάκι.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Σπύρος Μελάς, εφημερίδα «Ελεύθερο βήμα», 12/5/1995
2. Νέστορας Μάτσας, το παραμύθι του Θεόφιλου, Ελευθερουδάκης, Αθήνα 1998, σ. 27
3. Ε. Παπαζαχαρίου. ο Άλλος Θεόφιλος, Κάκτος, 1997
4. Β. Πλάτανος, εφημερίδα «Ταχυδρόμος», φύλλο 591, 7/8/1965
5. Οδυσσέας Ελύτης, ο ζωγράφος Θεόφιλος, Ερμείας, Αθήνα, 1973, σελ. 256
6. Αναφέρει χαρακτηριστικά η μικρότερη αδερφή του, Φώτω Βερτούμη, εφημερίδα «Καθημερινή»
7. Ν. Καρτσωνάκη-Νάκη, «ο λαϊκός ζωγράφος Θεόφιλος», Επιθεώρηση τέχνης, αρ. 75, Μάρτης, 1961, σ. 191
8. Γιώργος Πετρήs, ο ζωγράφος Θεόφιλος, Εξάντας, Αθήνα, σ. 14
9. Ν. Καρτσωνάκη-Νάκη ο.π. σ. 192
10. Εφημερίδα «Καθημερινή», 12/5/1995 (χαρακτηριστικό είναι το περιστατικό κατά το οποίο ο Θεόφιλος έκανε σε μικρή ηλικία μια προσωπογραφία της αδερφής του. Εκείνη την περίοδο κλείστηκε στο υπόγειο του σπιτιού του, χωρίς να φάει, προτού τελειώσει το έργο του.)
11. Εγκυκλοπαίδεια Μπριτάνικα Λαρούς
12. Βλέπε κεφάλαιο 2 «η περίφημη κασέλα του Θεόφιλου»
13. Γ. Πετρήs, ο ζωγράφος Θεόφιλος, Εξάντας, σ. 15
14. Ο Θεόφιλος δεν τα κατάφερνε σε πρακτικά ζητήματα και ήταν αριστερόχειρας. Τα προσβλητικά σχόλια που δέχονταν σε συνδυασμό με τις άσκοπες προσπάθειες των γονιών του να τον φέρουν στην δεξιοχειρία, του δημιούργησαν συμπλέγματα μειονεξίας και κατωτερότητας.
15. Εγκυκλοπαίδεια Μπριτάνικα Λαρούς, Τόμος 27
16. Ο Γ. Ζωγράφος έχτιζε σπίτια αντρών αστών και τα διακοσμούσε σύμφωνα με το στυλ και τους κανόνες της ακαδημαϊκής ζωγραφικής, που επικρατούσε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα.
17. Εμμανουήλ Παπαζαχαρίου, ο Άλλος Θεόφιλος, Κάκτος, Αθήνα 1997, σ. 18
18. Κ. Τσουκαλά, Εξάρτηση και αναπαραγωγή, Αθήνα 1977, σ. 113
19. Γ. Πετρήs, ο ζωγράφος Θεόφιλος, Εξάντας, 1978, σ. 21
20. Ο Θεόφιλος κατασκευάζει μόνος του διάφορα εξαρτήματα όπως τις περικεφαλαίες, τις ασπίδες, τα δόρατα και τα σπαθιά. Ένα από τα παιδιά που μεταμφιέζε ήταν ο Γ. Τσομπανάκος, χτίστης στον Άνω Βόλο. Ο ίδιος

μας διηγείται ότι το 1918 ο Θεόφιλος μάζεψε τα παιδιά της ηλικίας του και τα έντυσε σπαρτιατικά.

21. Στο Βόλο συναντούμε τη συνήθεια του Θεόφιλου να παριστάνει τον Μεγαλέξανδρο που καρπαζώνεται γιατί θυμώνει ο στρατός του και να γλιτώνει χάρη σε έναν αστυφύλακα. Ο Θεόφιλος μάζευε λίγα χρήματα και μετά τις παραστάσεις έβγαине φωτογραφίες -ο ίδιος και ο στρατός του- τις οποίες πουλούσε σε μηδαμινή τιμή. Όταν επιστρέφει στην Μυτιλήνη, ντυμένος τσολιάς, θα φωτογραφηθεί με τη μητέρα του.
22. Γ. Πετρήs, ο ζωγράφος Θεόφιλος, Εξάντας, 1978, σ. 24
23. Βρέθηκε στο Πήλιο και χρονολογείται γύρω στα 1899
24. Γ. Πετρήs, ο ζωγράφος Θεόφιλος, Εξάντας, 1978 σ. 25. Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στη Σμύρνη, ο Θεόφιλος δούλευε ως πορτιέρης στο Ελληνικό Προξενείο.
25. Ηρώς Γεωργιάδη-Λαμπήρη, ο ζωγράφος Θεόφιλος στην Σμύρνη, Παρουσίες, 1972, σ. 21-22
26. Η φουστανέλα ήταν πρόκληση για τους Τούρκους της Σμύρνης. Δεν είναι παράξενο ότι μια μέρα, έπιασαν τον Θεόφιλο οι Τούρκοι αστυφύλακες, μα ύστερα από επέμβαση του Κώστα Χιλιάδά, τον ελευθέρωσαν και μάλιστα όταν τον συναντούσαν, τον χαιρετούσαν. Τόσο ο ζωγράφος, όσο και ο Κ. Χιλιάδάs, ένιωθαν αγαλλίαση που «στο σύμβολο της φουστανέλας οι Τούρκοι χαιρετούσαν μια ελεύθερη Σμύρνη.»
27. Ε. Παπαζαχαρίου, ο Άλλος Θεόφιλος, Κάκτος, 1997
28. Αφιέρωμα στο ζωγράφο Θεόφιλο, εφημερίδα «Καθημερινή»
29. Στην Σμύρνη ο Θεόφιλος ήταν ένας άγνωστος νέος και μάλιστα «ελαφρύs» άνθρωπος. Γι' αυτό και δεν θα μπορούσε να γίνει επίσημα υπάλληλος του Προξενείου.
30. Ε. Παπαζαχαρίου, ο Άλλος Θεόφιλος, Κάκτος, Αθήνα, 1997
31. Ηρώς Γεωργιάδη-Λαμπήρη, ο ζωγράφος Θεόφιλος στην Σμύρνη, Παρουσίες, 1972, σ. 14
32. Η σκέψη ότι είναι ορφανός θα μπορούσε να προκαλέσει τη συμπόνια. Από την άλλη, αυτό το ψέμα ίσως να δηλώνει την προσπάθεια του Θεόφιλου να αποκοπεί από τις ρίζες του και να κυριαρχηθεί από το αίσθημα ελευθερίας.
33. Όπως αναφέρθηκε, ο Θεόφιλος ήταν αριστερόχειρας, γι' αυτό και τον έλεγαν «σημαδεμένο».
34. Οι φήμες λένε ότι ήταν ερωτευμένος μαζί της.
35. Ζωγράφησε την Παναγία με στραβό χέρι. Όταν τον ρώτησαν «γιατί το χέρι της Παναγίας είναι στραβό;» αποκρίθηκε με αγαθότητα ότι έτσι είναι το φυσικό της. Η Αθηνά Λάσκαρη, αφού είδε την Παναγία στο όνειρό της, άφησε την εικόνα στην εκκλησία για να λειτουργηθεί σαράντα μέρες και στη συνέχεια την τοποθέτησε στο εικονοστάσιό της. Το όνειρο αποδόθηκε από τη μια στη δύναμη της Παναγίας και από την άλλη στη δύναμη του Θεόφιλου, που πήγαζε από την αγνότητα της ψυχής του.

36. Ένας από τους πρώτους που συνέλαβε το μεγαλείο της ζωγραφικής του ήταν ο Λέσβιος ζωγράφος Ορέστης Κανέλλης «Τα γαλάζια εκστατικά μάτια του Θεόφιλου, παιδικά ώσαμε τα γεράματα, μας έδωσαν ένα κόσμο γεμάτο λεβεντιά και δροσιά. Όταν βλέπουμε μια υπαίθρια σκηνή του Θεόφιλου, δεν έχουμε την αίσθηση πως βλέπουμε την αίσθηση από μακριά. Έχουμε την αίσθηση πως ζούμε μέσα στο τοπίο, πως το διασχίζουμε... Σ' όποια γωνιά της γης κι αν δει κανείς ένα έργο του Θεόφιλου, θα πει διστακτικά: Να ένα έργο ελληνικό»
37. ο.π. σ. 31
38. ο.π. σ. 28
39. Γ. Πετρή, ο ζωγράφος Θεόφιλος, Εξάντας, σ. 26
40. Ηρώς Γεωργιάδη-Λαμπίρη, ο ζωγράφος Θεόφιλος στη Σμύρνη, Παρουσίες, σ. 14 – Γ. Πετρή, ο ζωγράφος Θεόφιλος, Εξάντας, σ. 27
41. ο.π. σ. 28
42. Ε. Παπαζαχαρίου, ο Άλλος Θεόφιλος, Κάκτος, 1997
43. Κίτσο Μακρή, ο ζωγράφος Θεόφιλος στο Πήλιο, Βόλος 1939
44. Τα τραγούδια αυτά ήταν αυτοσχέδια και συνόδευαν την εκτέλεση των εικόνων. Κάθε μελωδία ξετυλίγονταν παράλληλα με τα στάδια της ζωγραφικής εκτέλεσης. Με αυτούς τους παράξενους μονότονους σκοπούς ο Θεόφιλος δημιουργούσε την απαραίτητη ατμόσφαιρα για να ζωγραφίσει. Τα τραγούδια αυτά θεωρήθηκαν αποτέλεσμα της τρέλας του. Το ίδιο έκανε και με μια φουσαρμόνικα. Όταν κάποιος του πρότεινε να μάθει γνωστά τραγούδια, ο Θεόφιλος αρνήθηκε λέγοντας ότι έχει τα δικά του τραγούδια.
45. Κ. Μακρή, ο ζωγράφος Θεόφιλος στο Πήλιο, 1939, σ. 14
46. Ε. Παπαζαχαρίου, ο Άλλος Θεόφιλος, Κάκτος, 1997
47. Κατά άλλους, ο Θεόφιλος έφυγε από τη Σμύρνη το 1907
48. Γ. Αδρακτάς, ο φουστανελάς ζωγράφος, Βόλος, Σεπτέμβριος 1900
49. Ανέκδοτη επιστολή του κ. Στέφανου Σακκή
50. Κάποτε, εκεί που δούλευε μια αναπαράσταση του 1821, οι θεατές του ζητούσαν να μάθουν το όνομα του αρχηγού που σχεδίαζε: «ποιος είναι ο αρχηγός;» Εκείνος απάντησε «υπομονή, σε λίγο το μουστάκι θα το δείξει».
51. Μια πρώτη εκδοχή εικάζει την επιθυμία κάποιων να τον παντρέψουν. Σε περίπτωση που το αρνιόταν, τον απειλούσαν ότι θα τον σκοτώσουν. Μια δεύτερη εκδοχή αναφέρει ακόμη ένα περιστατικό σε βάρος του. Καθώς ζωγράφιζε έξω από ένα μαγαζί, ανεβασμένος σε μια σκάλα, κάποιος την τράβηξε κι έπεσε. Πονεμένος και απογοητευμένος ξαναγύρισε στην πατρίδα του.
52. Μια μέρα βρέθηκε στην Αγία Παρασκευή και πιάνοντας φίλια με έναν τσαγκάρη, τον Δούκα, φιλοξενήθηκε στο σπίτι του και ζωγράφησε τους τοίχους του. Τελειώνοντας, έφυγε για να συνεχίσει αλλού.
53. Σε ένα καφενείο, στο σταυροδρόμι Πλωμαρίου-Σκοπέλου, ζωγράφησε στο ταβάνι έναν ήλιο, οι ακτίνες του οποίου φτάνουν στις γωνίες του.

54. Ο μόνος από τους εύπορους και μορφωμένους που του άνοιξε το σπίτι ήταν ο Ε. Πλάτων, ο οποίος τον πείρε στο αρχοντικό του, του πρόσφερε περιποίηση, γλέντησε μαζί του και ο Θεόφιλος του ζωγράφισε τα πιο ωραία έργα.
55. Στην Μυτιλήνη, έμεινε στη Χώρα και όχι στη Βαρεία. Και στην περίπτωση αυτή έγιναν προσπάθειες δημιουργίας μύθων, ότι ο Θεόφιλος ήταν χωριάτης, ότι κατοίκησε στη Βαρεία Μυτιλήνης και ότι τον φρόντιζαν μέχρι τα γεράματά του. Στην πραγματικότητα, το σπίτι του στη Χώρα, το οποίο γέμισε με τοιχογραφίες, κάηκε. Έμεινε, λοιπόν, στο σπίτι της αδερφής του. Επειδή του έκανα τον βίο αβίωτο, αποσύρθηκε με την μητέρα του σε ένα μικρό σπίτι, όπου και πέθανε.
56. Φημολογείται ότι ο αδερφός του Σταύρος τον έδερνε πολλές φορές. Παρόλα αυτά, βρήκε στέγη στο σπίτι του στην Κολυμπάτα. Σε ανταπόδοση της φιλοξενίας, ζωγράφισε στους τοίχους του κάτω ορόφου του σπιτιού του τον Ερωτόκριτο, τον Ηρακλή και μια γοργόνα, ενώ στο επάνω όροφο ζωγράφισε τρεις μοίρες, την Κλωθώ, την Λάχεση και την Ατροπώ. Το σπίτι αυτό κάηκε αργότερα αφού έφυγε από κει, εγκαταστάθηκε μαζί με τη μητέρα του στο σπίτι της αδερφής του Σοφίας Μερέντζου, στην οδό Τσούφλου, όπου έμεινε για αρκετά χρόνια. Το σπίτι, όμως, πουλιέται γιατί η αδερφή του μετακόμισε στην Αθήνα. Ο Θεόφιλος, νοικιάζει μαζί με τη μητέρα του ένα μικρό, μονώροφο σπίτι στον Άγιο Παντελεήμονα. Ο αδερφός του Σταύρος του στέλνει καθημερινά ψωμί, ενώ ο Θεόφιλος γεμίζει με τοιχογραφίες το σπίτι της αδερφής του Φώτως Βερτούμη.
57. Στο σημειωματάριό του, έγραφε μπλε, βιολετί, κόκκινο μελάνι αποσπάσματα από τα εξής έργα:
- Κατά Ηρόδοτον Αλικαρνασσία περί Ομήρου
 - Η ραψωδία Α της Ιλιάδας
 - Πλήρης Μικρή Μυθολογία
 - Σύνοψις Ελληνικής αρχαιολογίας
 - Μονογραφίες για τους αγωνιστές, προπάντων τους Μακεδονομάχους
 - Πατριωτικά ποιήματα
 - Λησταί και λησταί
 - Άσμα του Λεωνίδου, πεσόντος εν Θερμοπύλαις το 1480
 - Οι Ολυμπιακοί αγώνες και ο Λούης
εφημερίδα Καθημερινή, 15/5/1995
58. Σε ηλικία μόλις 20 ετών, ο κ. Μακρής κατάφερε να ερμηνεύσει αυτό που οι άλλοι θεωρούσαν «τρέλα» του Θεόφιλου. Μελετώντας τη ζωή του, παρατήρησε πως η κοινωνία των εμπόρων δεν τον εκτιμούσε, ενώ ήταν ευπρόσδεκτος στα σπίτια των λαϊκών.
59. Ήταν η εποχή που οι Ελληνικές κυβερνήσεις είχαν αρχίσει να οργανώνουν το πολιτισμικό τους υλικό, για να προσελκύσουν τουρισμό.

60. Ο ίδιος αρνήθηκε να παρευρεθεί στην εκδήλωση, για να μη γίνει επίκεντρο της προσοχής και στερήσει τη δόξα του ζωγράφου.
61. Άξονας της ταινίας είναι η επιλογή της φουστάνελας από τον ίδιο τον Θεόφιλο, σε μια Ελλάδα που διαρκώς εξευρωπαϊζεται.
62. Κάθε τι στα έργα του, που δεν συμφωνούσε με τους κανόνες ζωγραφικής, θεωρούνταν αποτέλεσμα της αμορφωσιάς του. Χαρακτηριστικά αναφέρει ο Τσαρούχης: «Ο Θεόφιλος δεν ξέρει να ζωγραφίζει».
63. Εμμανουήλ Παπαζαχαρίου, ο Άλλος Θεόφιλος, Κάκτος, Αθήνα 1997
64. ο.π. σ. 128
65. ο.π. σ. 39
66. ο.π. σ. 39
67. Γ. Πετρής, ο ζωγράφος Θεόφιλος, Εξάντας, σ. 58
68. ο.π. σ. 37-52
69. Οδυσσέας Ελύτης, ο ζωγράφος Θεόφιλος, Ερμείας, Αθήνα 1973, σ. 266
70. Άλκηστις, Μουσεία και σχολεία, δεινόσαυροι και αγγεία, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 1995, σ. 91
71. Αίγλη Ζαφειράκου, Μουσεία και σχολεία, τυπωθήτω, Αθήνα 2000, σ. 60
72. Δημοτική Πινακοθήκη Ρόδου, Μουσείο νεοελληνικής τέχνης, εκπαιδευτικό πρόγραμμα, -Μίκα Παυλίδου, Γνωρίζω τον Θεόφιλο, σ. 10

Βιβλιογραφία

1. Δημήτρης Σταμέλος, νεοελληνική λαϊκή τέχνη: πηγές, προσανατολισμοί και κατακτήσεις από τον ΙΣΤ' αιώνα ως την εποχή μας, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1993
2. Αντώνης Κοτίδης, Ελληνική τέχνη: ζωγραφική του 19^{ου} αιώνα, εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1995
3. Πόπη Ζώρα, Ελληνική τέχνη: λαϊκή τέχνη, εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1994
4. Οι Έλληνες ζωγράφοι: η ιστορία της νεοελληνικής ζωγραφικής, Μέλισσα, Αθήνα 1976
5. Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριττάνικα τόμος
6. Δημοτική Πινακοθήκη Θεσσαλονίκης, «Θεόφιλος», Ιανός, 1998
7. Δήμος Μυτιλήνης, Μουσείο Θεόφιλου, Θεόφιλος, ζωγραφικοί πίνακες, 1986
8. Εμπορική τράπεζα, Θεόφιλος, Αθήνα 1967
9. Κίτσος Μακρής, ο ζωγράφος Θεόφιλος στο Πήλιο, Βόλος 1939
10. Ηρώς Γεωργιάδη-Λαμπίρη, ο ζωγράφος Θεόφιλος στη Σμύρνη, Παρουσίες, 1971
11. Στρατής Αναστασέλλης, ο φίλος μου ο Θεόφιλος, Κείμενα, Αθήνα 1981
12. Νέστορας Μάτσας, το παραμύθι του Θεόφιλου, Ελευθερουδάκης, Αθήνα
13. Γιώργος Πετρής, ο ζωγράφος Θεόφιλος, Εξάντας, 1978
14. Κίτσος Μακρής, η λαϊκή τέχνη του Πηλίου, καλλιτεχνική βιβλιοθήκη, Μέλισσα, 1976
15. Έκθεση στο τουριστικό περίπτερο Μυτιλήνης, 7-30 Οκτώβρη 1962, ο ζωγράφος Θεόφιλος στην Μυτιλήνη, Μυτιλήνη 1962
16. Γιώργος Σταματούρας, δώδεκα λαϊκοί ζωγράφοι, Αθήνα 1974
17. Δημοτική Πινακοθήκη Ρόδου, μουσείο νεοελληνικής τέχνης, «Γνωρίζω το Θεόφιλο».
18. Οδυσσέας Ελύτης, ο ζωγράφος Θεόφιλος, εκδόσεις «Γνώση», Αθήνα 1986
19. Εμμανουήλ Παπαζαχαρίου, ο άλλος Θεόφιλος, Κάκτος, Αθήνα 1997
20. Μαρία Κυνηγού-Φλάμπουρα, Θεόφιλος: ο Μαλαματένιος αργαλειός και το ελεφαντένιο χτένι, Εξάντας, Αθήνα 1979
21. Εφημερίδα «Καθημερινή», αφιέρωμα στο ζωγράφο Θεόφιλο, 12/5/1995

22. Άλκηστις, Μουσεία και σχολεία, Δεινόσαυροι και αγγεία, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 1995
23. Δήμος Μυτιλήνης, Μουσείο του Θεόφιλου, Βαρεία Μυτιλήνης, 2000

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000069599